

Univerzita Hradec Králové
Pedagogická fakulta

ÚVOD DO KRIMINOLOGIE

**studijní opora k předmětu
pro studenty kombinované formy studia
oboru Sociální patologie a prevence**

Doporučený semestr:	čtvrtý
Prerekvizita:	není
Navazující předmět:	není
Kreditová dotace:	2
Ukončení předmětu:	zápočet
Garant předmětu:	Mgr. et Mgr. Stanislava Hoferková, Ph.D.

Vyučující:
Kontakt:

Mgr. et Mgr. Stanislava Hoferková, Ph.D.
stanislava.hoferkova@uhk.cz

Hodinová dotace přímé výuky:

Prezenční forma studia: seminář 1 hod. týdně, přednáška 2 hod. týdně
Kombinovaná forma studia: přednáška 10 hod. za semestr

Hodinová dotace samostudia: 40 hodin

Pravidla komunikace s vyučujícím:

prostřednictvím e-mailové korespondence,
v konzultačních hodinách – zveřejněny na webových stránkách katedry

Úvod do studia předmětu (anotace)

Tato studijní opora je vystavěna jako pomůcka k předmětu Úvod do kriminologie. Ve výuce studijní disciplíny **ÚVOD DO KRIMINOLOGIE** se studenti seznámí s terminologií a základy kriminologie (pojmy kriminologie, kriminalita, delikvence, sociálně patologické jevy, prevence apod., předmět kriminologie, metody, historie kriminologie, etiologie kriminálního chování apod.), seznámí se s problematikou oběti (viktimologie) a s problematikou osobnosti pachatele trestné činnosti. Studenti si osvojí poznatky o základních druzích kriminality (majetková, násilná, mravnostní, hospodářská kriminalita, kriminalita spojená s návykovými látkami), detailněji se seznámí se specifickou oblastí kriminality – s kriminalitou mládeže. Pozornost bude věnována také kontrole kriminality.

Tato studijní opora nenahrazuje studentovi učebnici či odborný text, přináší mu však základní orientaci v předmětu a v probíraných tématech, odkazuje na literaturu a další zdroje nezbytné při studiu předmětu.

Úvodem ke každému tematickému bloku je stručný popis probírané látky, důležité pojmy, informace či **hlavní body k zapamatování**, následuje literatura základní (ve které student nalezne probíranou látku) a rozšiřující literatura a další zdroje, které jsou doporučené a slouží k prohloubení učiva. V závěru každého tematického bloku je zařazen soubor otázek a úkolů, které prověří zapamatování si a osvojení důležitých pojmů a informací.

Cíle předmětu

Cílem předmětu je vybavit studenty základními znalostmi z oblasti metodologie a metod kriminologie, zprostředkovat poznatky o příčinách kriminality (s rozlišením na jejich hlavní formy), o stavu, struktuře, vývoji a dynamice trestné činnosti, seznámit s osobností oběti trestného činu a pachatele trestné činnosti.

Po absolvování předmětu se student:

- bude orientovat v základních kriminologických pojmech,
- seznámí se s výchozí literaturou,
- bude schopen se orientovat v platné legislativě,

- bude schopen vyhledávat důležité a podstatné informace v dalších zdrojích informací např. na internetu či v příslušných časopisech,
- bude schopen využít a aplikovat poznatky v jiných předmětech (např. v předmětu Úvod do etopedie).

Osnova předmětu

1. Úvod do kriminologie
2. Stav, struktura a dynamika kriminality
3. Příčiny a podmínky kriminality
4. Pachatel trestného činu
5. Oběť trestného činu
6. Prevence kriminality
7. Represe kriminality
8. Kriminalita mládeže
9. Základní druhy kriminality

Literatura

Základní literatura:

ČÍRTKOVÁ, Ludmila. *Forenzní psychologie*. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, 2004. 431 s. ISBN 80-86473-86-4.

JELÍNEK, Jiří a kol. *Zákon o obětech trestných činů: komentář s judikaturou*. Vyd. 1. Praha: Leges, 2013. 263 s. Komentátor. ISBN 978-80-87576-49-6.

KUCHTA, Josef a VÁLKOVÁ, Helena a kol. *Základy kriminologie a trestní politiky*. Vyd. 1. Praha: C.H. Beck, 2005. 568 s. ISBN 80-7179-813-4.

MAREŠOVÁ, Alena. *Resortní statistiky – základní zdroj informací o kriminalitě v České republice* [online]. Praha: Institut pro kriminologii a sociální prevenci, 2011 [cit. 2012-07-07]. ISBN 978-80-7338-110-3. Dostupné z: <http://www.ok.cz/iksp/docs/385.pdf>

MAREŠOVÁ, Alena a kol. *Analýza kriminality v roce 2009 a v předchozím dvacetiletém období* [online]. Praha: Institut pro kriminologii a sociální prevenci, 2010 [cit. 2012-07-07]. ISBN 978-80-7338-107-3. Dostupné z: <http://lpxp.sweb.cz/382.pdf>

MAREŠOVÁ, Alena a kol. *Analýza trendů kriminality v roce 2010* [online]. Praha: Institut pro kriminologii a sociální prevenci, 2011 [cit. 2012-07-07]. ISBN 978-80-7338-117-2. Dostupné z: <http://lpxp.sweb.cz/392.pdf>

MATOUŠEK, Oldřich a MATOUŠKOVÁ, Andrea. *Mládež a delikvence: možné příčiny, struktura, programy prevence kriminality mládeže*. Vyd. 3., aktualiz. Praha: Portál, 2011. 336 s. ISBN 978-80-7367-825-8.

NOVOTNÝ, Oto a ZAPLETAL, Josef kol. *Kriminologie*. 2., přeprac. vyd. Praha: ASPI, 2004. 451 s. ISBN 80-7357-026-2.

Rychlá fakta. VĚZEŇSKÁ SLUŽBA ČESKÉ REPUBLIKY. [online]. 2012, 22.6.2012 [cit. 2012-07-07]. Dostupné z: <http://www.vscr.cz/generalni-reditelstvi-19/informacni-servis/rychla-fakta/>

ZOUBKOVÁ, Ivana a MOULISOVÁ, Marcela. *Kriminologie a prevence kriminality*. Vyd. 1. Praha: Armex, 2004. 146 s. ISBN 80-86795-05-5.

ZOUBKOVÁ, Ivana et al. *Kriminologický slovník*. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, 2011. 251 s. ISBN 978-80-7380-312-4.

Legislativa a dokumenty:

MINISTERSTVO VNITRA ČESKÉ REPUBLIKY. Strategie prevence kriminality na léta 2012-2015. Praha: Min. vnitra ČR. [online]. [citováno 2012-07-08]. Dostupné z:

MINISTERSTVO VNITRA ČESKÉ REPUBLIKY. Zpráva o situaci v oblasti vnitřní bezpečnosti a veřejného pořádku na území České republiky v roce 2012: (ve srovnání s rokem 2011). [online]. Praha, Ministerstvo vnitra České republiky, 2013 [cit. 2013-11-09]. Dostupné z: <http://www.mvcr.cz/clanek/zprava-o-situaci-v-oblasti-vnitri-bezpecnosti-a-verejneho-poradku-na-uzemi-cr-v-roce-2012.aspx>

MINISTERSTVO VNITRA ČESKÉ REPUBLIKY. Zpráva o situaci v oblasti vnitřní bezpečnosti a veřejného pořádku na území České republiky v roce 2012, tabulková a grafická část. [online]. Praha, Ministerstvo vnitra České republiky, 2013 [cit. 2013-11-09]. Dostupné z: <http://www.mvcr.cz/clanek/zprava-o-situaci-v-oblasti-vnitri-bezpecnosti-a-verejneho-poradku-na-uzemi-cr-v-roce-2012.aspx>

Zákon č. 218/2003 Sb., o soudnictví ve věcech mládeže ve znění zákona č. 41/2009 Sb. [online]. [citováno 2012-01-25]. Dostupné z: <http://www.pracepropravniky.cz/zakony/zakon-o-soudnictvi-ve-vecech-mladeze>

Zákon č. 273/2008 Sb., o Policii České republiky, ve znění pozdějších předpisů. [online]. [citováno 2012-01-25]. Dostupné z: <http://www.policie.cz/clanek/novy-zakon-o-policii-cr.aspx>

Rozšiřující literatura a další zdroje:

ČERNÍKOVÁ, Vratislava a kol. *Prekriminalita dětí a kriminalita mladistvých, kterým byla uložena ochranná opatření: (trestně právní, sociálně psychologické, pedagogické a léčebné aspekty)*. Vyd. 1. Praha: Policejní akademie České republiky, 2002. 148 s.

ČÍRTKOVÁ, Ludmila a kol. *Pomoc obětem (a svědkům) trestných činů: příručka pro pomáhající profese*. Vyd. 1. Praha: Grada, 2007. 191 s. ISBN 978-80-247-2014-2.

HENDRYCH, Igor. *Vybrané kapitoly z penologie*. Vyd. 1. Opava: Slezská univerzita v Opavě, Fakulta veřejných politik v Opavě, Ústav pedagogických a psychologických věd, 2010. 73 s. ISBN 978-80-7248-574-1.

CHMELÍK, Jan a kol. *Mravnost, pornografie a mravnostní kriminalita*. Vyd. 1. Praha: Portál, 2003. 201 s., [4] s. obr. příl. ISBN 80-7178-739-6.

CHROMÝ, Jakub. *Kriminalita páchaná na mládeži: aktuální jevy a nová právní úprava v České republice*. Praha: Linde, 2010. 239 s. ISBN 978-80-7201-825-3.

KOLÁŘ, Michal. *Nová cesta k léčbě šikany*. Vyd. 1. Praha: Portál, 2011. 332 s. ISBN 978-80-7367-871-5.

KOUKOLÍK, František a DRTILOVÁ, Jana. *Život s deprivanty. I, Zlo na každý den*. 1. vyd. Praha: Galén, ©2001. 390 s. Makropulos. Velká řada. ISBN 80-7262-088-6.

MAREŠOVÁ, A. a kol. *Analýza trendů kriminality v roce 2011*. Praha: IKSP, 2012. 127 s. ISBN 978-80-7338-127-1.

MOULISOVÁ, Marcela. *Kriminalita etnických menšin a cizinců*. Vyd. 1. Praha: Policejní akademie České republiky v Praze, 2010. 54 s. ISBN 978-80-7251-335-2.

NEŠPOR, Karel. *Návykové chování a závislost: současné poznatky a perspektivy léčby*. Vyd. 4., aktualiz. Praha: Portál, 2011. 173 s. ISBN 978-80-7367-908-8.

NEUMANN, Jan. *Základní kriminologické školy a směry*. Vyd. 1. [Praha]: Institut pro kriminologii a sociální prevenci, 1998. 58 s. Studie. ISBN 80-86008-53-3.

POLÁK, Peter, KNÁPKOVÁ, Danka a TÓTHOVÁ, Marcela. *Repetitóriium kriminológie*. 1. vyd. Bratislava: Paneurópska vysoká škola, 2013. 120 s. ISBN 978-80-8155-004-1.

SCHEINOST, Miroslav a NETÍK, Karel. *Český organizovaný zločin v mezinárodním kontextu*. Vyd. 1. Praha: Institut pro kriminologii a sociální prevenci, 2010. 102 s. Studie. ISBN 978-80-7338-104-2.

ŠEVČÍK, Drahomír a kol. *Domácí násilí: kontext, dynamika a intervence*. Vyd. 1. Praha: Portál, 2011. 186 s. ISBN 978-80-7367-690-2.

ŠTERN, Pavel, OUŘEDNÍČKOVÁ, Lenka, ed. a DOUBRAVOVÁ, Dagmar, ed. *Probace a mediace: možnosti řešení trestných činů*. Vyd. 1. Praha: Portál, 2010. 212 s. ISBN 978-80-7367-757-2.

TOMÁŠEK, Jan. *Úvod do kriminologie: jak studovat zločin*. Vyd. 1. Praha: Grada, 2010. 214 s. ISBN 978-80-247-2982-4.

VEČERKA, Kazimír a kol. *Prevence kriminality v teorii a praxi*. Praha: Themis, 1997. 159 s. ISBN 80-85821-48-6.

ZOUBKOVÁ, Ivana a kol. *Kriminologie: aktuální problémy*. Vyd. 1. Praha: Policejní akademie České republiky v Praze, 2013. 270 s. ISBN 978-80-7251-395-6.

MINISTERSTVO ŠKOLSTVÍ, MLÁDEŽE A TĚLOVÝCHOVY (2012). Metodické doporučení k primární prevenci rizikového chování u dětí a mládeže. Praha: Min. školství, mládeže a tělovýchovy ČR. [online]. [citováno 2012-01-25]. Dostupné z: <http://www.msmt.cz/socialni-programy/dokumenty-13>

MINISTERSTVO ŠKOLSTVÍ, MLÁDEŽE A TĚLOVÝCHOVY. Strategie prevence rizikových projevů chování u dětí a mládeže v působnosti resortu školství, mládeže a tělovýchovy na období 2009 – 2012. Praha: Min. školství, mládeže a tělovýchovy ČR, 2009. [online]. [citováno 2011-07-15]. Dostupné z: <http://www.msmt.cz/socialni-programy/dokumenty-13>

MINISTERSTVO VNITRA ČESKÉ REPUBLIKY. Strategie prevence kriminality na léta 2008 až 2011. Praha: Min. vnitra ČR. [online]. [citováno 2012-01-25]. Dostupné z: <http://www.mvcr.cz/clanek/programy-prevence-kriminality.aspx>

Zákon č. 257/2000 Sb., o Probační a mediální službě České republiky, ve znění pozdějších předpisů. [online]. [citováno 2012-01-25]. Dostupné z: <https://www.pmscr.cz/zakladni-dokumenty/zakon-o-probacni-a-mediacni-sluzbe/>

Zákon č. 40/2009 Sb., trestní zákoník, ve znění pozdějších předpisů. [online]. [citováno 2012-01-25]. Dostupné z: <http://www.pracepropravniky.cz/zakony/trestni-zakonik-uplne-zneni>

Doporučené webové stránky:

Bílý kruh bezpečí: <http://www.bkb.cz/>

Institut pro kriminologii a sociální prevenci: <http://www.ok.cz/iksp/>

Ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy: <http://www.msmt.cz/>

Ministerstvo vnitra ČR: <http://www.mvcr.cz/>

Policie ČR: <http://www.policie.cz/>

Probační a mediační služba ČR: <https://www.pmscr.cz/>

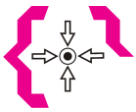
Vězeňská služba ČR: <http://www.vscr.cz/>

Požadavky na ukončení předmětu**Zápočet:**

1. vypracování konspektu vybrané kriminologické stati,
2. úspěšné vykonání zápočtového testu.

Podrobnosti upřesní přednášející v úvodu předmětu.

Význam ikon v textu

Cíle

na počátku každé kapitoly konkretizují výukový cíl kapitoly.

Časová náročnost

udává, kolik času zpravidla potřebuje student k prostudování kapitoly.

Pojmy k zapamatování

jsou soupisem důležitých pojmů a hlavních bodů, které by student při studiu tématu neměl opomenout.

Poznámka

obsahuje doplňující, upřesňující nebo méně důležité informace.

Kontrolní otázky

umožňují studentovi ověřit porozumění textu a osvojení problematiky.

Souhrn

představuje shrnutí tématu.

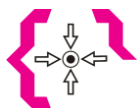
Literatura

je soupisem zdrojů použitých v kapitole a slouží také pro doplnění a rozšíření poznatků.

Obsah studijní opory

1	ÚVOD DO KRIMINOLOGIE	9
1.2.	Definice a funkce kriminologie	11
1.3.	Předmět kriminologie a s ním související pojmy	13
1.4.	Místo kriminologie v systému věd	14
2	STAV, STRUKTURA A DYNAMIKA KRIMINALITY	17
2.1.	Základní ukazatele kriminality	18
2.2.	Zjevná a latentní kriminalita	18
2.3.	Zdroje informací o kriminalitě	20
3	PŘÍČINY A PODMÍNKY KRIMINALITY	23
3.1.	Příčiny a podmínky kriminality	23
3.2.	Třídění kriminogenních faktorů	24
3.3.	Některé aspekty vzestupu kriminality v ČR	25
4	PACHATEL TRESTNÉHO ČINU	27
4.1.	Pachatel z pohledu kriminologie	28
4.2.	Kriminologické školy, směry a trendy	29
5	OBĚŤ TRESTNÉHO ČINU	35
5.1.	Viktimologie a její předmět zkoumání	35
5.2.	Viktimnost a typologie oběti	36
5.3.	Viktimizace	37
6	KONTROLA KRIMINALITY – PREVENCE	41
6.1	Kontrola kriminality	42
6.2	Prevence kriminality	42
6.3	Základní kategorie prevence kriminality	43
6.4	Systém prevence kriminality v České republice	45
7	KONTROLA KRIMINALITY – REPRESA	50
7.1	Trestní represe	50
7.2	Retributivní a restorativní justice	51
7.3	Probační a mediální služba ČR	52
8	KRIMINALITA MLÁDEŽE	55
8.1	Uvedení do terminologie	55
8.2	Aspekty a charakteristické rysy kriminality mládeže	57
9	ZÁKLADNÍ DRUHY KRIMINALITY	60
9.1	Násilná kriminalita	61
9.2	Mravnostní kriminalita	62
9.3	Majetková kriminalita	63
9.4	Hospodářská kriminalita	63
9.5	Drogová kriminalita	64
9.6	Organizovaná kriminalita	65

1 ÚVOD DO KRIMINOLOGIE

Cíle

V prvním tematickém bloku se studenti seznámí se základní terminologií vztahující se k problematice kriminologie – kriminologie, kriminalistika, kriminalita, delikvence, sociálně patologické jevy, (nežádoucí, asociální, antisociální), rozdělení sociálně patologických jevů. Součástí bloku jsou také poznatky o předmětu kriminologie, úkolech a vztah kriminologie k jiným oborům.

Cílem bloku je uvést studenty do terminologie a základů kriminologie, které jsou nezbytné pro pochopení a osvojení si následujících tematických bloků.

Časová náročnost

2 hodiny

Pojmy k zapamatování

- kriminální vědy
- trestněprávní věda
- kriminální politika
- kriminalistika
- kriminologie
- P. Topinard
- R. Garofalo
- definice kriminologie
- funkce kriminologie
- předmět kriminologie
- kriminalita a trestný čin
- legální (juristické) pojetí kriminality
- sociologické pojetí kriminality
- delikvence
- negativní společenské jevy (sociálně patologické jevy)
- nežádoucí, asociální a antisociální jevy
- sociální deviace
- přirozené zločiny
- delikty bez oběti
- kriminální fenomenologie
- kriminální etiologie
- klinická kriminologie
- viktimologie
- kontrola kriminality

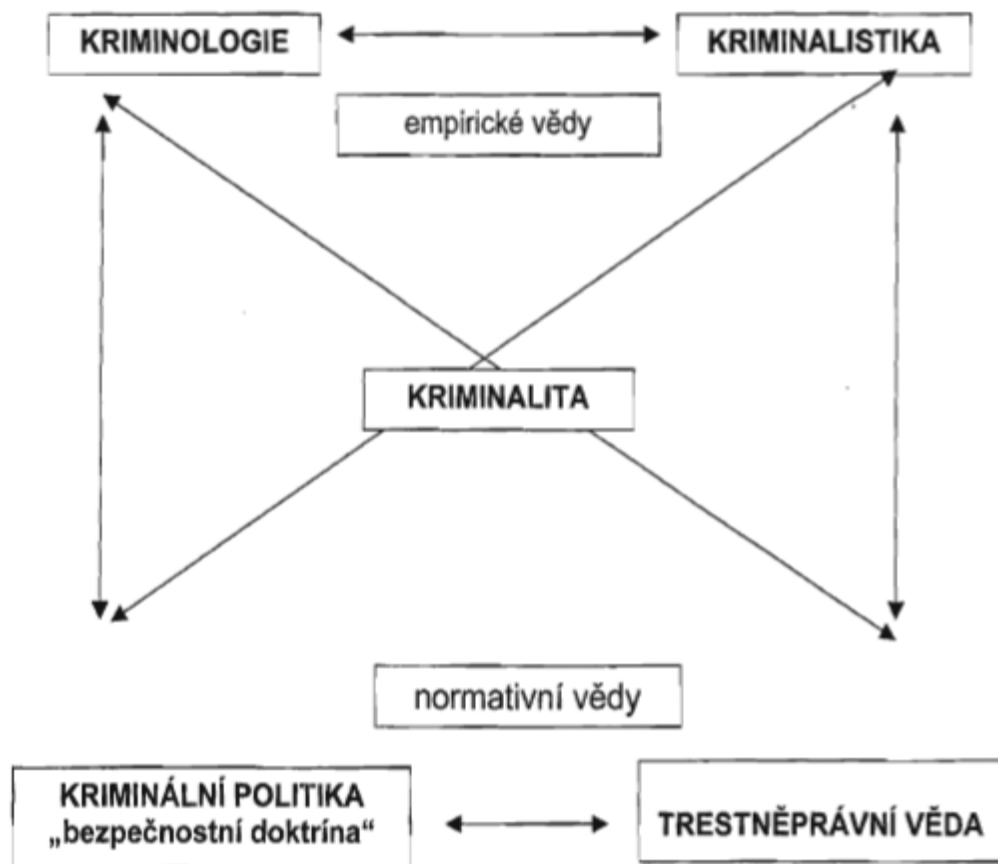
- penologie
- multidisciplinarita kriminologie

1.1. Kriminologie jako kriminální věda

Kriminalita je sociálně patologický jev, který má mnoho aspektů (společenské i osobní, trestněprávní, sociologické, psychologické, psychiatrické, pedagogické a jiné), proto je v současnosti předmětem zájmu více vědních disciplín = **kriminálních věd**, mezi které patří:

- trestněprávní věda,
- kriminální politika,
- kriminalistika,
- kriminologie (Zoubková, Moulisová, 2004, s. 8-12; Novotný, Zapletal, 2004, s. 25-30).

Předmětem zkoumání všech kriminálních věd je kriminalita, každá na ni však nahlíží a řeší ji z různých úhlů pohledu.

Zdroj: Zoubková, Moulisová, 2004, s. 8.

A. Trestněprávní věda

Trestněprávní nauka je věda normativní, která stanovuje, které činy jsou trestné a jaké metody jsou přípustné v postupu proti kriminalitě; zabývá se trestným právem a hmotným a trestním právem procesním.

Trestní právo hmotné: stanovuje, co je trestný čin, vymezuje škálu trestů a ochranných opatření, které mohou být pachateli tr. činu uloženy, vymezuje všechny typy trestných činů (definuje je uvedením skutkových podstat a uvádí u nich sankce) atd. Koncentruje právní úpravu v trestním zákoníku.

Trestní právo procesní: zabývá se především postupem orgánů činných v trestním řízení (OČvTŘ) při vyšetřování a rozhodování trestních věcí, koncentruje právní úpravu v trestním řádu.

B. Kriminální politika

Nepanuje jednoznačný názor, zda je kriminální politika součástí trestněprávní vědy, či je samostatnou disciplínou. Zabývá se (jako součást celkové politiky) kriminalitou jako politických problémem. Můžeme ji vymezit z užšího a širšího pojetí:

- a) **kriminální politika v užším smyslu** (trestní politika) se zaměřuje pouze na trestněprávní kontrolu kriminality, snaží se o zefektivnění trestního systému, soustředí se na rozvoj alternativních trestů, probační a mediační služby (PMS) atd.
- b) **kriminální politika v širším smyslu** se orientuje na systém sociální kontroly kriminality v celé její šíři, zahrnuje i oblast politiky školské, zdravotní, sociální atd., řeší široké spektrum problémů jako např. nezaměstnanost, minority, návykové látky atd.

C. Kriminalistika

Formovala se koncem 19. století; klade si za cíl přispět k potírání zločinnosti tím, že poskytuje policii a OČvTŘ účinné poznávací nástroje, které umožňují odhalení trestných činů (TČ) a usvědčení jejich pachatele.

D. Kriminologie

Kriminologie je poslední kriminální vědou, které bude věnována pozornost v následujícím textu.

1.2. Definice a funkce kriminologie

Pojem kriminologie pochází z latinského slova CRIMEN = zločin a řeckého LOGOS = učení, nejobecněji tedy můžeme kriminologii definovat jako nauku o kriminalitě (též zločinnosti) a problémech s ní souvisejících.

Názvu kriminologie poprvé použil francouzský antropolog P. Topinard (1830-1911), o několik let později se objevil v názvu knihy italského právníka R. Garofala (1851-1934) „Criminologia“ (1885). Za faktického zakladatele kriminologického způsobu myšlení, přestože ve svých pracích termínu

kriminologie nepoužíval, je považován italský právník C. Beccaria (1738-1794), který ve svém díle „O zločinech a trestech“ (1764) podrobil tvrdé kritice tehdejší kruté trestní zákonodárství a soudnictví (inkvizice, tortura). Tato rozsáhlá studie pozitivně ovlivnila a urychlila trestněprávní reformy v Evropě.

Kriminologie vznikla na základě nutnosti získat hlubší poznatky o růstu kriminality a vysvětlit a řešit další otázky s kriminalitou spojené (tato potřeba vědeckého zkoumání kriminality vyvstala zejména koncem 19. století a zač. 20. století – v období, kdy se kriminalita stává společenským problémem prvořadě důležitosti). K osamostatnění kriminologie a její postupné konstituování jako samostatného vědního oboru došlo ve druhé polovině 19. století.

Definice kriminologie

Kriminologie je uznávána jako samostatná multidisciplinární a empirická věda zabývající se kriminalitou a její kontrolou. Samostatnost kriminologie je dána především předmětem jejího zkoumání (vznik koncem 19. století, opodstatněnost potvrdilo 20. století).

Jednotná, obecně uznávaná definice kriminologie neexistuje. V české kriminologii je nejpoužívanější následující definice:

Kriminologie je věda o kriminalitě (zločinnosti), o jejích pachatelích a obětech a o její kontrole. (Novotný, Zapletal, 2004, s. 15).

Nebo

Kriminologii můžeme definovat jako samostatnou, interdisciplinární vědu, která zkoumá za pomoci teoretických postupů a empirických metod kriminalitu, její příčiny, projevy a latenci, pachatele, oběť a jejich vzájemný vztah, sankční systémy a jejich účinnost, formální sociální kontrolu kriminality uskutečňovanou prostřednictvím trestní justice, neformální sociální kontrolu společenské procesy kriminalizace a viktimizace, prevenci a veřejné mínění o kriminalitě. (Kuchta, Válková, 2005, s. 1).

Funkcí a úkolem kriminologie je dávat podněty ke zdokonalování teorie a praktických opatření v rámci kontroly kriminality.

Kriminologie má konkrétně funkce (Zoubková, Moulisová, 2004, s. 13):

- metodickou (konzultační, poradenskou) – kriminologické poznatky složí jako podklady zákonodárcům při rekodifikacích trestních kodexů,
- prognostickou – předvídá možné trendy vývoje kriminality, napomáhá plánování např. personální politiky (počty, vzdělávání, kompetence apod. policistů, soudců, probačních a mediačních pracovníků...),
- analytickou a informační – poznatky o kriminalitě pomáhají neformálním instancím sociální kontroly kriminality (zejm. orgány st. správy a samosprávy) při volně preventivních aktivit.

1.3. Předmět kriminologie a s ním související pojmy

Předmětem kriminologie je v první řadě zkoumání kriminality, jejích pachatelů a obětí a její kontrola.

Kriminalita (z lat. criminalis = zločinný; crimen = zločin) je sociálně patologický jev, který doprovází lidskou společnost a spolu s jejím vývojem se mění i její formy.

V otázce vymezení šíře předmětu kriminologie je značná pluralita názorů. Jde o to, zda soustředit pozornost pouze na kriminalitu chápanou striktně ve smyslu trestního práva (tj. s omezením na jednání, jež naplnila znaky skutkové podstaty trestného činu), nebo předmět kriminologie rozšířit i na společensky škodlivé jevy, jež platný trestní zákon nekriminalizuje (sociálně patologické jevy). Z tohoto pohledu existuje tzv. legální a sociologické pojetí kriminologie (Zoubková, Moulisová, 2004, s. 13-14):

A. tzv. **legální (juristické) pojetí** chápe kriminalitu jako souhrn trestných činů spáchaných na určitém území za určité období – kriminologický pojem trestného činu se tedy „kryje“ s jeho trestněprávním pojetím.

B. tzv. **sociologické pojetí** chápe předmět kriminologie jako souhrn jednání společensky škodlivých, antisociálních či sociálně patologických.

Předností legálních definic je zejména jejich určitost (předmětem jsou pouze trestné činy vymezené trestním zákoníkem), sociologické definice bývají neurčité a vágní, zahrnují však širší spektrum jevů pro společnost nežádoucích (sociálně patologických).

Související pojmy

Delikvence (z lat. delinquere = provinít se) je pojem širší než kriminalita, neboť obsahuje i činy, které nejsou trestnými činy podle trestního zákoníku. Může se tedy jednat např. o přestupky, nebo o činy jinak trestné, které spáchaly osoby nezletilé (osoba mladší 15 let) či osoby trestně neodpovědné pro nepřičetnost. Často bývá pojem delikvence spojován s nežádoucím a nepřijatelným chováním dětí a mládeže, v případě dětí se hovoří o predelikvenci, v případě mladistvých se používá pojem juvenilní delikvence.

Negativní společenské jevy (sociálně patologické jevy) jsou jevy, které se negativně odchyľují od norem a hodnot uznávaných v dané společnosti. Vyznačují se určitou masovostí, trvalostí a rozšířeností ve shodných sociálních podmínkách (sebevražednost, alkoholismus, nealkoholová toxikománie, sexuální promiskuita, rozvodovost a další). Sociální patologie rozlišuje jevy:

- nežádoucí (např. chudoba, nezaměstnanost),
- asociální (porušující společenské normy, např. alkoholismus),
- antisociální (nejvíce závažné, např. kriminalita, extremismus).

Vedle pojmu sociální patologie se objevuje pojem **sociální deviace**, který zahrnuje jevy odchyľující se od společenských norem – jedná se však o termín

neutrální, zahrnuje i jevy pozitivní povahy (celoživotní abstinence apod.). Definice kriminality zahrnující i negativní společenské jevy je definicí sociologickou, na trestním právu nezávislou.

Přirozené zločiny (lat. *crimen naturale* – zločiny samozřejmé) – jednání, která jsou vždy a ve všech společnostech považována za trestná (delikta *malaper se*). Jde především o vraždu, znásilnění, loupež a krádež. Opakem přirozených zločinů jsou jednání chápána jako trestná pouze v určité dané společnosti, v níž jsou nepřijatelná, a proto zakázaná (delikta *mere prohibita*).

Delikty bez obětí – jedná se o jednání hodnocená ve společnosti jako škodlivá a nežádoucí, která ve většině případů porušují platné trestní právo, ale nejsou primárně zaměřena na bezprostřední konkrétní oběti. Tato oběť bývá spíše v pozici „klienta“, který od pachatele odebírá určitou službu nebo zboží (např. kupec pašovaného, padělaného či odcizeného zboží, nelegálně přepravovaný migrant, konzument drog, sázkař nelegálních sázek, návštěvník erotického podniku apod.). Tito „klienti“ jsou většinou v závislém a nevýhodném postavení vůči pachateli, nicméně dostávají za zaplacenou cenu určitou protihodnotu. Poškozeným v těchto případech bývá obvykle stát z důvodu porušování platných norem, neodvádění daní, cel a poplatků apod.

Kriminologie se tedy zabývá (Novotný, Zapletal, 2004, s. 20-25):

- fenoménem kriminality, tj. jak se zločinnost projevuje co do svého kvanta i struktury, statisticky i dynamicky,
- příčinami a podmínkami kriminality, tzv. **kriminální etiologie**,
- předmětem kriminologie je dále osobnost pachatele - **klinická kriminologie**,
- obětí trestného činu - **viktimologie**,
- **kontrolou kriminality**, která se uskutečňuje jednak uplatňováním trestněprávních norem (= represí), jednak realizací preventivních programů (= prevencí),
- ukládáním, účinky a výkonem trestů - **penologie**.

1.4. Místo kriminologie v systému věd

Kriminalita jako hlavní sociálně patologický fenomén zkoumaný kriminologií má mnoho aspektů - aspekty společenské i osobnostní, sociologické, psychologické, psychiatrické, pedagogické, trestně právní a jiné, proto je kriminologie vědou na rozhraní několika vědních disciplín – **vědou multidisciplinární**. Kriminologie syntetizuje pohled různých vědních disciplín na daný jev, je závislá na poznatcích těchto disciplín a musí neustále tyto poznatky reflektovat. Ze vztahů k různým oborům lze uvést především vztah k:

- trestnímu právu,
- soudní psychiatrii – zkoumá úlohu psychických poruch při páchání trestné činnosti,
- pedagogice – např. využití pedagogických metod při resocializaci odsouzených,

- psychologii – zkoumá celkové okolnosti pachatele, psychických jevů, zabývá se možnostmi výchovného ovlivňování sociálně odchylného jednání,
- sociologii – vyvinuta řada teorií orientovaných na příčiny kriminality,
- demografii,
- politologii,
- etiky,
- antropologie,
- genetiky,
- statistiky a další.

Kontrolní otázky

1. Vyjmenujte trestněprávní vědy, stručně popište.
2. Uveďte definici kriminologie.
3. Co je předmětem zkoumání kriminologie?
4. Vysvětlete juristické a sociologické pojetí kriminality.
5. Uveďte rozdíly mezi následujícími pojmy: kriminalita/delikvence, sociální patologie/sociální deviace, čin jinak trestný/provinění, pachatel/oběť, trestní právo hmotné/trestní právo procesní
6. Vysvětlete pojmy: multidisciplinárnost kriminologie, kriminální fenomenologie, kriminální etiologie, viktimologie, penologie.

Úkoly pro samostudium

1. Vypracujte stručnou charakteristiku (včetně webových stránek) organizací a institucí, které se zabývají zkoumáním a kontrolou kriminality ve světě a u nás (Výbor pro prevenci a kontrolu kriminality OSN, Komise OSN pro prevenci kriminality a trestní justici, Evropský Institut pro kontrolu a prevenci kriminality, Evropská síť pro prevenci kriminality, Vědeckovýzkumný ústav kriminalistiky - Institut pro kriminologii a sociální prevenci). Doporučená literatura: Novotný, Zapletal, 2004, s. 30-41; Zoubková, Moulisová, 2004, s. 71-75; webové stránky.

Souhrn

Kapitola představila kriminologii jako kriminální vědu, uvedla definice, související pojmy, vymežila předmět kriminologie.

Literatura

Použitá literatura:

KUCHTA, Josef a VÁLKOVÁ, Helena a kol. *Základy kriminologie a trestní politiky*. Vyd. 1. Praha: C.H. Beck, 2005. 568 s. ISBN 80-7179-813-4.

NOVOTNÝ, Oto a ZAPLETAL, Josef kol. *Kriminologie*. 2., přeprac. vyd. Praha: ASPI, 2004. 451 s. ISBN 80-7357-026-2.

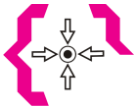
ZOUBKOVÁ, Ivana a MOULISOVÁ, Marcela. *Kriminologie a prevence kriminality*. Vyd. 1. Praha: Armex, 2004. 146 s. ISBN 80-86795-05-5.

Doporučená literatura a další zdroje:

TOMÁŠEK, Jan. *Úvod do kriminologie: jak studovat zločin*. Vyd. 1. Praha: Grada, 2010. 214 s. ISBN 978-80-247-2982-4.

Institut pro kriminologii a sociální prevenci: <http://www.ok.cz/iksp/>

2 STAV, STRUKTURA A DYNAMIKA KRIMINALITY

Cíle

Ve druhém tematickém bloku se studenti detailněji seznámí s problematikou kriminality – s jejím stavem, strukturou a dynamikou. Blok úzce navazuje na předcházející (téma č. 1 Úvod do kriminologie), předpokládá znalosti z terminologie.

Cílem bloku je osvojení si základních poznatků o kriminalitě, jejím stavu, struktuře a dynamice zejména v České republice.

Časová náročnost

2 hodiny

Pojmy k zapamatování

- stav kriminality
- index kriminality
- rozsah kriminality a úroveň kriminality
- struktura kriminality
- dynamika kriminality
- zjevná (registrovaná) kriminalita
- latentní kriminalita
- skutečná kriminalita
- černá čísla kriminality
- šedá čísla kriminality
- přirozená latence
- umělá latence
- objasněnost kriminality
- policejní kriminální statistika
- statistika Ministerstva spravedlnosti ČR (justiční statistika)
- statistika Vězeňské služby ČR
- aktuální stav, struktura a dynamika kriminality v ČR

2.1. Základní ukazatele kriminality

Kriminologické výzkumy směřují především k poznání kriminogenních faktorů spojených s pácháním trestné činnosti s cílem vyvodit závěry pro kontrolu kriminality. Abychom mohli tyto výzkumy provádět, musíme nejdříve kriminalitu popsat. Základními ukazateli jsou stav, struktura a dynamika kriminality; při uvažování o těchto ukazatelích je třeba mít na paměti, že musíme setrvat u legálního pojetí kriminality (sociologické vymezení je sotva použitelné), které je však nutno prostřednictvím sociologického pohledu alespoň do jisté míry korigovat (např. odečtením počtu trestných činů proti republice z celkového počtu pravomocně odsouzených trestných činů v bývalém Československu).

Stav kriminality – je základní kvantitativní charakteristika kriminality, lze ji vyvodit ze statistických údajů. Stav kriminality je dán počtem registrovaných trestných jednání, resp. počtem pachatelů, může být vyjádřen absolutními čísly (v ČR bylo v roce 2002 registrováno 372 341 trestných činů) = **rozsah kriminality**. Na stav kriminality mají vliv demografické procesy, proto je někdy vhodnější údaje o stavu kriminality přepočítat na početnost obyvatelstva = **index (koeficient) kriminality** (index kriminality v roce 2002 by tedy byl 3633 trestných činů na 100 000 obyvatel) = **úroveň (intenzita) kriminality**.

Index kriminality se konstruuje podle vzorce:

$$I = \frac{\text{počet pachatelů (nebo trestných činů)}}{\text{počet obyvatel ve věku od 15 let}} \times 100\,000 \quad (\text{či menší měřítko})$$

Struktura kriminality - je kvalitativní ukazatel, který je určován řadou charakteristik. Struktura vypovídá o kvalitě kriminality na určitém území - z jakých hlavních druhů a forem trestných činů se skládá, kdo jsou pachatelé trestných činů, jaká je jejich věková struktura, rozdělení podle pohlaví, vzdělání, profese atd.

Dynamika kriminality - charakterizuje trestnou činnost v pohybu, změně v určitém konkrétním období na určitém území. V souvislosti s dynamikou kriminality hovoříme o **tendencích** nebo **trendech** kriminality (vzestupná či klesající tendence, stagnace).

2.2. Zjevná a latentní kriminalita

Prostřednictvím statistických údajů získáváme údaje pouze o zjevné kriminalitě (registrované), jde tedy o větší či menší část kriminality skutečné.

Zjevná (registrovaná) kriminalita – vyšla najevo a je evidována v oficiálních statistikách

Latentní kriminalita – o této se orgány činné v trestním řízení nedoví, není registrována v oficiálních statistikách

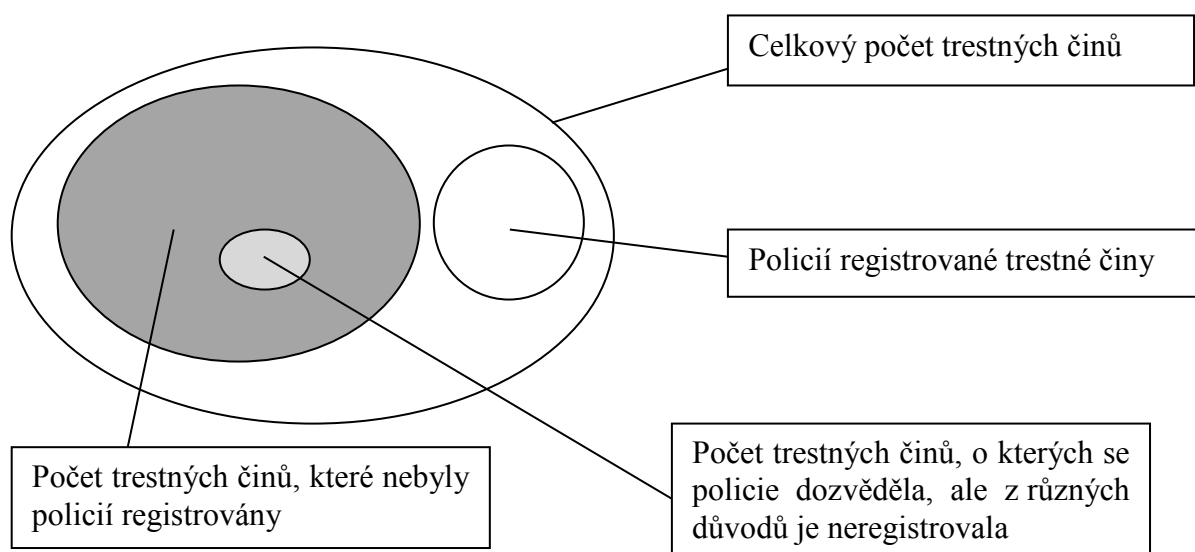
Skutečná kriminalita – kriminalita registrovaná + kriminalita latentní

Můžeme se někdy setkat i se členěním kriminality na černá a šedá čísla.

Černá čísla - trestná činnost, o které se orgány činné v trestním řízení nedozvěděly.

Šedá čísla - dověděly se, ale nepodařilo se vypátrat jejich pachatele.

Někdy se od „černého čísla“ charakterizovaného jako přirozená latence odlišuje tzv. **umělá latence** chápaná jako trestné činy, o kterých se orgány činné dovědí, avšak z nějakého důvodu je neregistrují (zatají).

Zdroj: Kuchta, Válková, 2005, s. 126.

Míru latentní kriminality ovlivňují:

- intenzita kontroly kriminality
- tolerance poškozených – neoznámí (u různých druhů trestných činů existuje různá tolerance, souvisí se závažností té které tr. činnosti a obtížnosti dokazování)

Důvody zatajování:

- neochota zaměstnavatelů oznamovat trestné činy svých zaměstnanců
- obava ze msty pachatele
- stud
- nedůvěra v možnosti a schopnosti policie

Objasněnost kriminality – počet zjištěných (registrovaných trestných činů), u kterých byl policií odhalen pachatel (pachatelé), bez ohledu na to, zda byl poté trestně stíhán. Míra objasněnosti se uvádí v procentech, liší se podle jednotlivých druhů kriminality.

2.3. Zdroje informací o kriminalitě

Pramenem informací o registrované kriminalitě jsou především oficiální statistiky kriminality vytvářené instancemi kontroly kriminality. V ČR zahrnuje údaje orgánů zabývajících se kriminalitou – policie, st. zastupitelství, soudů a vězeňství. Statistika kriminality není dosud organizačně a metodicky sjednocena, vykazuje určitou roztříštěnost, která je dána rozdílným sběrem dat podle postavení jednotlivých subjektů v trestním řízení a podle vlastních předpisů. Existují tři druhy statistik (Novotný, Zapletal, 2004, s. 51-56):

A. Policejní kriminální statistika

Gestorem je Policejní prezidium ČR. Policejní statistika eviduje zjištěné trestné činy (tj. registrované policií), jednak osoby charakterizované jako známí pachatelé (stíhané osoby). Trestný čin se vykazuje podle místa spáchání. Policejní statistiku tvoří Evidenčně statistický systém (ESSK) a Statistika dopravní policie.

B. Statistika Ministerstva spravedlnosti ČR (justiční statistika)

Zahrnuje statistiku státních zastupitelství a soudů, obsahuje údaje o známých pachatelích, obžalovaných osobách a pravomocně odsouzených; eviduje také počet trestných činů.

C. Statistika Vězeňské služby ČR

Zpracovávána a každoročně publikována Generálním ředitelství Vězeňské služby ČR; obsahuje demografické údaje a informace související se zajišťováním výkonu vazby a výkonu trestu odnětí svobody. Kriminologický význam mají především údaje o obviněných a odsouzených (dle typu věznice, délky trestu, předchozích odsouzeních atd.).

Kontrolní otázky

1. Vysvětlete pojmy stav, struktura, dynamika kriminality.
2. Co označuje pojem index kriminality, jak se vypočítá?
3. Co označují pojmy skutečná a latentní kriminalita?
4. Co označuje pojem registrovaná kriminalita a jaké existují prameny informací o ní?

Úkoly pro samostudium

1. Vyhledejte a zpracujte hlavní poznatky obecnějšího charakteru o latentní kriminalitě (míra latentní kriminality vzhledem k jednotlivým druhům

kriminality, geografické hledisko, hledisko pohlaví, věku apod.). Doporučená literatura: Kuchta, Válková, 2005, s. 125-130.

2. Vyhledejte a zpracujte stručný přehled o dynamice, stavu a struktuře kriminality dětí a mladistvých. Doporučená literatura: Kuchta, Válková, 2005, s. 269-273. Doporučené zdroje: Zpráva o situaci v oblasti vnitřní bezpečnosti a veřejného pořádku na území České republiky Ministerstva vnitra ČR, Rychlá fakta Vězeňské služby ČR a Analýza trendů kriminality Institutu pro kriminologii a sociální prevenci.
3. Vyhledejte a zpracujte stručný přehled o aktuálním stavu, dynamice a struktuře kriminality. Doporučené zdroje: Zpráva o situaci v oblasti vnitřní bezpečnosti a veřejného pořádku na území České republiky Ministerstva vnitra ČR, Rychlá fakta Vězeňské služby ČR a Analýza trendů kriminality Institutu pro kriminologii a sociální prevenci.

Souhrn

Blok představil kriminalitu a její hlavní aspekty – stav, strukturu a dynamiku.

Literatura

Použitá literatura:

KUCHTA, Josef a VÁLKOVÁ, Helena a kol. *Základy kriminologie a trestní politiky*. Vyd. 1. Praha: C.H. Beck, 2005. 568 s. ISBN 80-7179-813-4.

MAREŠOVÁ, Alena. *Resortní statistiky – základní zdroj informací o kriminalitě v České republice* [online]. Praha: Institut pro kriminologii a sociální prevenci, 2011 [cit. 2012-07-07]. ISBN 978-80-7338-110-3. Dostupné z: <http://www.ok.cz/iksp/docs/385.pdf>

MINISTERSTVO VNITRA ČESKÉ REPUBLIKY. Zpráva o situaci v oblasti vnitřní bezpečnosti a veřejného pořádku na území České republiky v roce 2012: (ve srovnání s rokem 2011). [online]. Praha, Ministerstvo vnitra České republiky, 2013 [cit. 2013-11-09]. Dostupné z: <http://www.mvcr.cz/clanek/zprava-o-situaci-v-oblasti-vnitri-bezpecnosti-a-verejneho-poradku-na-uzemi-cr-v-roce-2012.aspx>

MINISTERSTVO VNITRA ČESKÉ REPUBLIKY. Zpráva o situaci v oblasti vnitřní bezpečnosti a veřejného pořádku na území České republiky v roce 2012, tabulková a grafická část. [online]. Praha, Ministerstvo vnitra České republiky, 2013 [cit. 2013-11-09]. Dostupné z: <http://www.mvcr.cz/clanek/zprava-o-situaci-v-oblasti-vnitri-bezpecnosti-a-verejneho-poradku-na-uzemi-cr-v-roce-2012.aspx>

NOVOTNÝ, Oto a ZAPLETAL, Josef kol. *Kriminologie*. 2., přeprac. vyd. Praha: ASPI, 2004. 451 s. ISBN 80-7357-026-2.

Rychlá fakta. VĚZEŇSKÁ SLUŽBA ČESKÉ REPUBLIKY. [online]. 2012, 22.6.2012 [cit. 2012-07-07]. Dostupné z: <http://www.vscr.cz/generalni-reditelstvi-19/informacni-servis/rychla-fakta/>

Doporučená literatura a další zdroje:

MAREŠOVÁ, A. a kol. *Analýza trendů kriminality v roce 2011*. Praha: IKSP, 2012. 127 s. ISBN 978-80-7338-127-1.

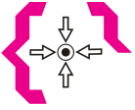
Institut pro kriminologii a sociální prevenci: <http://www.ok.cz/iksp/>

Ministerstvo vnitra ČR: <http://www.mvcr.cz/>

Policie ČR: <http://www.policie.cz/>

Vězeňská služba ČR: <http://www.vscr.cz/>

3 PŘÍČINY A PODMÍNKY KRIMINALITY

Cíle

Třetí tematický blok navazuje na předchozí (téma č. 2 Stav, struktura a dynamika kriminality) a detailněji rozpracovává problematiku příčin a podmínek kriminality. Pozornost bude věnována vývoji názorů na zločin a trest a základním kriminologickým teorií.

Cílem bloku je vybavit studenty povědomím a příčinách a podmínkách kriminality.

Časová náročnost

2 hodiny

Pojmy k zapamatování

- příčiny kriminality
- podmínky kriminality
- kriminogenní faktory
- třídění kriminogenních faktorů
- kriminogenní situace
- aspekty vzestupu kriminality v ČR po roce 1989

3.1. Příčiny a podmínky kriminality

Kriminologie etiologická se orientuje na zkoumání příčin a podmínek kriminality - zkoumá ta fakta, bez kterých by kriminalita jako individuální či hromadný sociální jev nevznikla.

Za příčiny sociálních jevů označujeme takové okolnosti, které s určitou pravděpodobností vyvolávají nové jevy a procesy jako následek svého působení. V kriminologii se používají tři základní pojmy (Zoubková, Moulisová, 2004, s. 14-16)

Příčiny kriminality – takový jev, který může v konkrétním případě vyvolat pohnutku, motivaci spáchat trestný čin, nebo které vyvolávají nezodpovědnost u nedbalostních deliktů.

Podmínky kriminality - zejména situace (okolnosti), které usnadňují příčině její působení. Mezi příčinou a podmínkou je i užší vzájemně zaměnitelný vztah a vztah vzájemně se podmiňující. Tak např. neřešená podmínka kriminality se může stát příčinou (např. nezajištěný objekt) a naopak (např. neúčinný trest může vyvolat recidivní trestnou činnost).

Kriminogenní faktory – pojem nejširší, který označuje rizikové činitele (ať již příčiny nebo podmínky), které vyvolávají, usnadňují nebo podporují páchaní trestných činů.

3.2. Třídění kriminogenních faktorů

Třídění kriminogenních faktorů je velmi různé a závisí na třídících hlediscích. S rozvojem poznání věd o člověku a jeho chování přibývají poznatky o kriminogenních faktorech na jedné straně, ale na druhé straně přibývá i kriminogenních faktorů, které vychází ze stavu společnosti, její ekonomiky, nových úkolů, ale i tvorby nových hodnot.

Kriminogenní faktory lze rozlišovat podle (Zoubková, Moulisová, 2004, s. 14-16):

a. Úrovně:

- obecné – postihují kriminalitu jako hromadný jev
- zvláštní – jsou typické pro určité skupiny a kategorie tr. činu (např. příznivá situace pro krádež bude jiná než pro loupež)
- konkrétní – postihují příčinné souvislosti individuálního trestného činu a jeho motivu

b. Rozsahu:

- subjektivní – individuální, osobnostní (faktory tkvící v psychických a fyzických vlastnostech a chování jedince)
- objektivní – sociální v užším slova smyslu (rodina, škola), tak i v širším celospolečenském měřítku

c. Místa (venkov X velkoměsto)

d. Času (den X noc, všední dny X svátky)

e. Délky trvání (dlouhodobé konflikty v rodině)

Kriminogenní faktory v oblasti sociální

- faktory vyplývající z výchovného působení na jedince (rodina škola, pracoviště, ale i celospolečenské měřítko).

Kriminogenní faktory v oblasti kulturní

- celý systém společenských institucí, principy společenské morálky a její praktické uplatňování; dějinný vývoj společnosti, dostatek vhodných vzorů ve společnosti atd.

Kriminogenní faktory v oblasti politické a ekonomické

- tvorba a realizace práva a právních norem, ekonomické podmínky života společnosti i výchovný systém
- nové formy páchaní hospodářské trestné činnosti (trestné činy proti hospodářské soutěži, trestné činy charakteru zpronevěry, korupce, vyplácení neoprávněných příjmů atd.).

Kriminogenní faktory v oblasti právní

- právní řád státu,
- právního vědomí občanů.

Kriminogenní faktory v oblasti viktimologické

- na základě výsledků viktimologických výzkumů bylo zjištěno, že např. lehkomyšlnost, dobrodružnost, neopatrnost či provokace oběti (např. vychloubání se bohatstvím) se snadněji stávají obětí trestného činu ať již násilného nebo majetkového charakteru.

Kriminogenní faktory v oblasti biologické a psychologické

- poruchy vrozené či získané během života, sexuální deviace, duševní poruchy, závažný deficit intelektu, úroveň emocí, citů atd.
- sociální prostředí, ve kterém jedinec vyrůstá
- některé osobnostní vlastnosti (např. cholerické povahové rysy, snížená schopnost sebekontroly, impulzivnost atd.).

Kriminogenní situace

- všechny zvláštnosti společenského i přírodního prostředí ve vztahu k prostoru a času, které usnadňují nebo doprovázejí vznik trestného činu; mohou existovat objektivně bez jakéhokoliv přičinění pachatele či oběti, nebo mohou být záměrně či bezděčně pachatelem nebo obětí navozeny.

3.3. Některé aspekty vzestupu kriminality v ČR

Vzestup kriminality bývá častým průvodním jevem radikálních změn ve společnosti. Nižší výskyt kriminality před rokem 1989 úzce souvisel s omezováním svobod člověka a značného úsilí ze strany státních orgánů o kontrolu kriminality. Nárůst kriminality po roce 1989 v ČR lze spatřovat zejména v těchto momentech (Novotný, Zapletal, 2004, s. 67-68):

- statistická čísla ovlivněna legislativními změnami např. zrušením přečinů, zrovnoprávnění všech druhů majetku, změny hranice „škody nikoliv nepatrné“ apod.,
- amnestií prezidenta – hromadné propuštění vězňů bez jejich přípravy na život na svobodě (bez bydlení, zaměstnání, financí rodiny), soustředění těchto osob do průmyslových aglomerací a velkých měst (vzhledem k počtu amnestií byla významná zejména amnestie na začátku roku 1990, kdy bylo propuštěno přes 23 tisíc lidí z tehdejších 31 tisíc vězňů),
- dochází ke změnám hodnotového systému - majetek hraje významnou roli, což vede ke snaze o rychlé zbohatnutí; devalvace základních civilizačních hodnot (úcta k životu, tělesné a morální integritě),

- obecné nedodržování právních norem, chybějící podvědomí občanské odpovědnosti, úcty k zákonům,
- vymizení z očí veřejnosti všech forem institucionální kontroly (policie, státní zastupitelství, soud),
- zánik podnikatelské etiky, která zanikla s likvidací soukromého podnikání,
- snižování kriminální citlivosti občanů (snižování snahy aktivně reagovat na trestnou činnost), narůstá vědomí, že stát není schopen vypořádat se s kriminalitou a zaručit bezpečnost občanů,
- otevření se světu, příliv profesionální importované kriminality,
- do kriminálně exponovaného věku přicházejí silné populační ročníky z let 1973-1978.

Kontrolní otázky

1. Vysvětlete a uveďte konkrétní příklady: příčiny kriminality, podmínky kriminality a kriminogenní faktory.
2. Jaká jsou třídící hlediska při rozřazování kriminogenních faktorů?
3. Jaká jsou specifika kriminogenních faktorů v oblasti sociální, kulturní, politické a ekonomické, právní a viktimologické?
4. Jaké jsou aspekty vzestupu kriminality v ČR po roce 1989?

Úkoly pro samostudium:

1. Vyhledejte a zpracujte příčiny kriminality mládeže v České republice.
Doporučená literatura: Kuchta, Válková, 2005, s. 273-286.

Souhrn

Kapitola představila problematiku příčin a podmínek kriminality.

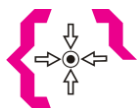
Literatura

Použitá literatura:

NOVOTNÝ, Oto a ZAPLETAL, Josef kol. *Kriminologie*. 2., přeprac. vyd. Praha: ASPI, 2004. 451 s. ISBN 80-7357-026-2.

ZOUBKOVÁ, Ivana a MOULISOVÁ, Marcela. *Kriminologie a prevence kriminality*. Vyd. 1. Praha: Armex, 2004. 146 s. ISBN 80-86795-05-5.

4 PACHATEL TRESTNÉHO ČINU

Cíle

V tomto tematickém bloku se studenti seznámí s pojmem pachatel trestné činnosti, s typologií a charakteristikami osobnosti pachatele. Pozornost bude věnována příčinám kriminálního chování, kriminologickými směry (biologické faktory, psychologické faktory, sociologické faktory, multifaktorové koncepce).

Časová náročnost

2 hodiny

Pojmy k zapamatování

- pachatel
- kriminalita žen
- etiologie
- biologické faktory
- Cesare Lombroso
- Ernst Kretschmer
- William Sheldon
- teorie kriminálního genu
- psychologické faktory
- Hans J. Eysenck
- inteligence a kriminální chování
- sociologické faktory
- Emile Durkheim
- anomie
- Robert K. Merton
- Edwin H. Sutherland
- kriminalita bílých límečků
- teorie subkultury násilí
- teorie tvoření reakce
- teorie kontroly
- teorie neformální sociální kontroly
- teorie nálepkování
- teorie konfliktu
- multifaktorové koncepce
- manželé Glueckovi

4.1. Pachatel z pohledu kriminologie

Podle v současnosti platného trestního práva může být pachatelem pouze osoba fyzická, příčetná, starší 15 let, která svým zaviněným jednáním naplnila znaky trestného činu, respektive přípravy nebo pokusu trestného činu (trestní řád používá termíny podezřelý, obviněný, obžalovaný a odsouzený).

Kriminologie pod pojmem pachatelé chápe nejen osoby, které se dopustily činů označených zákonem jako trestné činy, ale i některé osoby, které orgány činné v trestním řízení nestíhají.

Věnuje pozornost i osobám, které svým věkem (děti) nebo stavem vědomí (nepříčetnost) přesahují rámec vymezený trestním právem. Zabývá se též problematikou osob, které si již trest za spáchaný trestný čin odpykaly, ale i potenciálními pachateli trestné činnosti, respektive osobami vyznačujícími se sociálně patologickým chováním (prostitutky, narkomani). Některé kriminologické výzkumy zahrnují do zkoumání pachatelů i osoby přítomné na místě činu (např. přihlížející členové zločinných skupin) a osoby, které vědí o trestném činu, ale nebrání mu z důvodů neznalosti, strachu z pachatele, citového pouta na pachatele apod. (Novotný, Zapletal, 2004, s. 113).

Kriminologické poznatky o pachateli jsou důležité nejen z hlediska poznání konkrétního pachatele a objasnění a vyšetření trestného činu, ale také z hlediska:

- vhodnosti a přiměřenosti trestu;
- možnosti nápravy a postpenitenciární péče;
- pravděpodobnosti recidivy.

V praxi (policejní, soudní) jsou součástí popisu osoby a osobnosti pachatele tyto charakteristiky:

- sociodemografické (věk, pohlaví, rasa, etnická příslušnost atd.) a trestněprávní údaje o pachateli a jeho činu včetně předpokládané motivace;
- informace o společenském a sociálním začlenění pachatele (s důrazem na jeho asociální antisociální projevy);
- osobní a rodinná anamnéza, včetně kriminální;
- v některých případech (kde bylo vyžádáno) výsledky znaleckých posudků (psychiatrických, sexuologických, psychologických aj.).

Charakteristické rysy kriminality žen:

- výrazně nižší zastoupení žen mezi pachateli trestných činů - v ČR cca 1/10 (ve světě v rozmezí poměru 1:4 až 1:15),
- menší podíl žen na násilné kriminalitě, u majetkové a hospodářské kriminality převažujícím podílem méně závažné trestné činnosti (s menší způsobenou škodou).

Možné příčiny malého podílu žen na kriminalitě:

- v souladu s teoriemi základních kriminologických směrů: biologicky či sociálně podmíněnými menšími kriminálními sklony u žen než u mužů

- ženy bývají ze strany trestněprávních orgánů méně kriminalizovány (obvyklý závěr zní, že více méně platí obě vysvětlení).

4.2. Kriminologické školy, směry a trendy

Příčiny kriminálního chování lze hledat v rovině biologické, psychologické nebo sociální. Historie kriminologie dokládá hledání příčin zejména v prvních dvou rovinách, v dnešní době se odborníci přiklání k multifaktorové příčinnosti. Níže uvedený přehled je pouze ilustrativní, studentům a zájemcům o danou problematiku doporučujeme zejména publikaci Kuchty a Válkové (2005, s. 51-122).

Biologické faktory

Kriminologie začala nejprve zkoumat zejména biologickou rovinu osobnosti. Rizikové faktory - příčiny kriminálního chování byly postupně spojovány s fyziognomií (rysy obličeje), frenologií (tvar lebky), stavbou těla, patologií mozku, chromozomální úchylkou, s metabolickými či hormonálními poruchami, nebo s kriminálním genem. Některé z těchto faktorů jsou zkoumány a uvažuje se o nich dosud, jiné byly postupně vyvráceny či zamítnuty (Zoubková, Moulisová, 2004, s. 18-26; Novotný, Zapletal, 2004, s. 76-110, Zoubková, 2011).

Významným představitelem biologických teorií byl vězeňský lékař, psycholog a psychiatr **Cesare Lombroso** (1835-1909), který prováděl výzkumy pachatelů z pohledu fyziognomických a frenologických znaků. Ač se z počátku zaměřil jen na téma „rozeného zločince“ (kriminální chování je výsledkem degenerace, která se projevuje fyzickými stigmaty), v dalším rozpracování tematiky stál u zrodu téměř všech pozdějších přístupů k vysvětlení kriminálního chování jedince.

Německý psychiatr **Ernst Kretschmer** (1888-1964) předpokládal souvislost mezi stavbou těla a duševními projevy. Stanovil tři hlavní zřetelně oddělené tělesné typy mužů: astenik či leptosom (hubený slabá kostra, úzká ramena), pyknik či cyklotym (spíše silnější, zakulacená postava, masivní nos, širokolící), atletik (střední výška, silný, svalnatý, silné kosti). Později ještě přidal dysplastický typ (smíšený). Ve svých výzkumech dokazoval určitou souvislost mezi stavbou těla a duševními projevy, a též naznačil určitou souvislost mezi stavbou těla a druhem kriminality.

Typologií Ernesta Kretschmera se inspiroval americký psycholog **William Sheldon** (1898-1977), který stanovil tři hlavní tělesné typy: ektomorf (slabá kostra, křehký hypersensitivní), endomorf (silnější, méně pohyblivý, zakulacený, sociabilní) a mezomorf (svalnatý sportovní zjev, aktivní, agresivní). Srovnával 200 mladých delikventů s 4000 studenty a zjistil, že většina delikventů byla mezomorfního typu a naopak že nejméně kriminálních projevů se nacházelo mezi ektomorfií (manželé Glueckovy porovnávali 500 delikventních a 500 nedelikventních chlapců a jejich výsledky potvrdily zjištění Sheldona. I jiné studie naznačily souvislost mezi stavbou těla a pachatelstvím, ovšem stavba

těla se nepovažuje za jeho příčinu, pouze za predispozici k určitým druhům projevu).

Četné byly také výzkumy **kriminálního genu** pomocí studií dvojčat nebo adoptivních dětí:

- výzkumy opakovaně ukázaly statisticky významně větší shodu u jednovaječných dvojčat, ve srovnání s dvouvaječnými dvojčaty. Tyto výsledky naznačují, že predispozice pro problémové chování nejspíš existuje a že je geneticky přenositelná;
- u studií adoptivních dětí opět výzkumy naznačily, že existuje určitá statisticky významná průkaznost, ale spíše se týká závažných druhů problémového chování. Ve srovnání se studii dvojčat, které sledovaly totéž, je zde ale průkaznost menší. Ze studií adoptivních dětí však vyplývá nezanedbatelná významnost vlivu prostředí na chování jedince.

Otázka existence kriminálního genu, resp. dědičnosti je v současnosti stále studována, avšak odborníci se shodují, že její přítomnost neznamena předurčenost ke kriminálnímu životu, ale pouze určitý potenciál.

Psychologické faktory

Hans J. Eysenck, (1916-1997) byl psycholog německého původu pracující ve Velké Británii, uvedl trojdimensionální model osobnosti: extraverse-introverse; neuroticismus-stabilita; a psychoticismus. Tvrdil, což bylo opakovaně výzkumně potvrzeno, že kriminální nastavení osobnosti a antisociální chování jedince má souvislost s velkou mírou extraverse (platí zejména u mladých osob), s velkou mírou neuroticismu (platí zejména u dospělých osob) a s psychoticismem. Nicméně vhodné socializační působení k rozvoji svědomí (cestou podmiňování, tedy odměnou a trestem) může tento hendikep částečně vyrovnat. Osoby extravertované a neurotické se však socializují hůře, než osoby introvertní a stabilní. Toto se v českých pramenech uvádí jako „teorie rozdílného podmiňování“.

Intelligence a kriminální chování – někteří kriminologové si kladli otázku po vztahu mezi inteligencí a kriminálním chováním. Ačkoli testy intelligence opakovaně ukazovaly, že pachatelé měli častěji nižší IQ, nízká intelligence se už dnes nepovažuje za predispozici pro kriminální chování. Zjištění o malé inteligenci pachatelů je totiž zkresleno jednak vzorkem pachatelů, kteří jsou obvykle zkoumání (do vězení se častěji dostávali pachatelé jednodušší a chudší, kteří neměli na dobré obhájce, naopak se tam dostávalo málo pachatelů z vyšších vrstev), jednak používanými testy intelligence (ty obvykle vyžadují určitou kulturní vyspělost a zejména zpočátku se nezaměřovaly na složky intelligence), a také tím, že se nebraly do úvahy další okolnosti (například motivaci jedince uspět v testu, apod.). Intelligence může pouze částečně souviset s druhem trestné činnosti a způsobem jejího provedení.

Sociologické faktory

Francouzský sociolog **Emile Durkheim** (1858-1917) první obrátil pozornost na kriminalitu pojímanou jako sociální jev (a nikoli jako chování jedince), který je

proto třeba vysvětlovat sociálními příčinami. Tvrdil, že prudký rozvoj společnosti vede ke stavu, kdy dosavadní normy a pravidla už nestačí dostatečně regulovat její chod; tento stav nazval **anomie**. Takový stav vytváří různé sociální choroby včetně zločinu.

Robert K. Merton (1910-2003) tvrdil, že sociální struktura americké společnosti nevytváří pro všechny stejné možnosti, aby schvalovanými postupy (prostředky) dosahovali společensky žádoucích cílů (peníze, úspěch), proto se určité vrstvy společnosti ocitají ve stavu anomie, který vytváří napětí. Na napětí je možné reagovat pěti odlišnými způsoby: 1. inovací - cíl se přijímá, schvalovaný postup odmítá; 2. vzpourou - přijímají se jiné cíle i jiné postupy; 3. únikem - odmítá se cíl i postupy; 4. ritualismem - rezignuje se na cíl, postupy se přijímají; 5. konformitou - přijímá se cíle i postupy, i když je zřejmé, že se jimi žádoucího cíle nedosáhne. Prvé tři způsoby reagování na napětí nesou kriminogenní potenciál.

Edwin H. Sutherland (1883-1950), významný americký kriminolog 1. poloviny 20. století. Jeho kniha „Principy kriminologie“ se stala nejvíce ovlivňující učebnicí v historii kriminologie. Sutherland na základě životních příběhů profesionálních pachatelů dospěl ke stanovisku, že kriminální chování je naučené, a to v rámci blízkých sociálních vztahů, nikoli že je výrazem osobní psychopatologie nebo malé inteligence. Provedl výzkum 70 velkých korporací a zjistil 980 porušení zákona; většina osob ho porušovala opakovaně; z pohledu trestněprávního však pachatelé nebyli nebo nebyli usvědčeni pachatelé. Tento výzkum tak odkryl problém legálního a sociologického pojetí kriminality (**kriminalita bílých límečků**).

Chicagská škola – představuje práci amerických sociologů spjatých s chicagskou univerzitou, kteří se zhruba ve 20. - 40. letech 20. století teoreticky, výzkumně i prakticky zabývali kriminalitou města (ta rostla s bouřlivým růstem Chicaga té doby, který nastal v důsledku masivního přistěhovalectví). Chicagská škola představuje obrát v kriminologickém myšlení v tom, že na vysvětlení kriminálního chování uplatňovala sociologický pohled. Protože se zaměřila na vztah mezi environmentálními faktory (faktory prostředí) a kriminalitou, je také nazývána **ekologickou školou** (event. se v souvislosti s jejími idejemi hovoří o ekologické kriminologii). K nejznámějším sociologům patří např. Robert E. Park, Robin McKenzie, Clifford R. Shaw a Henry D. McKay.

Subkulturní teorie ve značné míře ovládaly kriminologické myšlení v 50. a 60. letech 20. století. Patří sem např. **teorie subkultury násilí** – autory jsou Marvin Wolfgang a Franco Ferracuti (1967). Teorie tvrdí, že systém hodnot některých subkultur (zvláště mužů v nižších socioekonomických třídách) nejen vyžaduje, ale také v jistých sociálních situacích (je napadena čest, ženství, rasa) přímo očekává násilí. Tato norma, která ovlivňuje každodenní chování, je v konfliktu s normami konvenční společnosti.

Teorie kontroly – ve vztahu k jedinci se kontrolou v nejširším pojetí míní všechny způsoby, kterými může být dosažena jeho konformita (od socializace dítěte až k uvěznění jedince), tedy i formální represivní způsoby kontroly. V

kriminologii existuje celá řada teorií kontroly, např. **teorie neformální sociální kontroly** – jejími autory jsou Robert Sampson a John Laub (1993). Retrospektivně zjišťovali dráhu delikventních osob původně sledovaných manželi Glueckovými, a to až do věku jejich sedmdesátiletí. Na základě analýzy životní dráhy některých z těchto osob zjistili, že začala-li u do té doby kriminálního jedince fungovat dobrá neformální sociální kontrola - zakotvení v partnerském vztahu, v zaměstnání a přijetí v síti sociálních vztahů, změnilo to jeho dosavadní kriminální dráhu v dráhu konvenční.

Teorie nálepkování (též etiketizační teorie) – staví na zpochybnění nezávisle existujícího a objektivního vymezení toho, co je deviace, a potažmo zločin, podtrhuje významnost označení chování; teprve tímto označením, nálepkou, se dané chování považuje za deviantní a jeho nositel se tak stává deviantem (pachatelem). Mezi nejznámější autory patří Edwin Lemert a Howard Becker. Lemert (1951) uvedl rozlišení primární a sekundární deviace. Primární či počáteční deviace je porušení určitého pravidla (osoby, které se takto zachovaly, nepovažují samy sebe za devianty). Následná reakce druhých, kteří je takto pojmenují a poté je dále schematicky nahlížejí a reagují na ně v souladu s touto nálepkou, vytváří na osoby, které porušily pravidla, tlak. Ten posléze vyústí v přijetí vlastního deviantního sebepojetí, což se následně projevuje jejich opakovaným deviantním chováním. Sekundární deviace je tak produktem negativní sociální reakce na primární deviaci.

Teorie konfliktu – vycházejí ze stanoviska, že ve společnosti neexistuje základní konsensus o hodnotách a o fungování společnosti, ale konflikt, neboť různé skupiny ve společnosti, pokud se toho týče, mají odlišné představy a zájmy. Chceme-li porozumět zločinu, musíme porozumět nejen zájmům, kterým trestní zákon slouží, ale také způsobu, jakým orgány justice užívají svou moc. V souvislosti s kriminalitou může ve společnosti v zásadě jít o kulturní konflikt (týká se střetu mezi normami pro chování) nebo o skupinový konflikt (vztahuje se k pozici elit a ovládající politické moci) či o třídní konflikt (vyplývající ze strukturální nerovnosti v kapitalistické společnosti).

Teorie přenosu kultury – vztahuje se na mladé osoby. Jejimi autory jsou Clifford R. Shaw a Henry D. McKay. Empiricky zkoumali v průběhu 33 let delikvenci juvenilů v souvislosti se zonálním modelem města (**teorie zón**). Zjistili, že delikvence mladých zůstává v určitých oblastech Chicaga (v zóně přechodu) vysoká, a to bez ohledu na měnící se etnické složení. Uzavřel, že delikvence byla sociálně naučeným chováním, přenášeným z jedné generace mladých na druhou kulturu, která byla pro danou oblast charakteristická (nekonvenční hodnoty, normy, způsoby chování).

Multifaktorové koncepce

Mezi nejznámější patří manželé Sheldon (1896-1980) a Eleonor (1898-1972) a **Glueckovi**, kteří prováděli od 30. do 60. let 20. století podrobné a obsáhlé kriminologické longitudinální i průřezové studie osob, o kterých zjišťovali mnoho údajů. Kromě demografických charakteristik zjišťovali kontextuální proměnné lokality, charakteristiky jedince a charakteristiky rodinného prostředí, opírali se o záznamy z oficiálních dat, používali kontrolní skupiny, testování, výpovědi osob

a nejnovější statistické postupy ke zpracování dat. Zaměřili se také na kriminální dráhy, na delikvenci žen nebo otázky predikce a prevence. Své nálezy využili i v návrhu predikční tabulky postavené na charakteristikách jedince a sociálního prostředí, která měla potenciální delikventy identifikovat již v útlém věku. Jedna z jejich známých studií porovnávala vzorek 500 delikventních chlapců se skupinou nedelikventů. Mimo jiné zde zjistili významnou spojitost mezi výchovou v rodině a kriminálním chováním.

Kontrolní otázky

1. Jak definuje pachatele trestní právo a jak kriminologie?
2. Objasněte a uveďte příklady teorií orientované na biologické příčiny kriminality.
3. Popište teorii anomie, její hlavní představitele.
4. Objasněte přístupy sociologické, popište chicagskou školu a teorii sociální kontroly, subkultury a etiketizační teorii.
5. V čem spočívá multifaktorový přístup k etiologii kriminality?

Úkoly pro samostudium

1. Vyhledejte a zpracujte psychopatologickou typologii pachatelů (socializovaný, neurotický, psychotický, mentálně nedostačivý, psychopatický typ). Doporučená literatura: Čírtková, 2004, s. 68-74.
2. Vyhledejte a stručně zpracujte 3 hlavní kriminologické teorie – období, předmět zájmu, hlavní představitele (klasická kriminologie – klasické a neoklasické teorie; pozitivistická kriminologie – sociologické a sociálně-psychologické teorie; třetí směr). Doporučená literatura: Zoubková, Moulisová, 2004, s. 43-54.

Souhrn

V kapitole byl představen pachatel trestné činnosti, jeho typologie a osobnost. Další část se zabývala názory na příčiny kriminálního chování.

Literatura

Použitá literatura:

ČÍRTKOVÁ, Ludmila. *Forenzní psychologie*. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, 2004. 431 s. ISBN 80-86473-86-4.

KUCHTA, Josef a VÁLKOVÁ, Helena a kol. *Základy kriminologie a trestní politiky*. Vyd. 1. Praha: C.H. Beck, 2005. 568 s. ISBN 80-7179-813-4.

NOVOTNÝ, Oto a ZAPLETAL, Josef kol. *Kriminologie*. 2., přeprac. vyd. Praha: ASPI, 2004. 451 s. ISBN 80-7357-026-2.

ZOUBKOVÁ, Ivana a MOULISOVÁ, Marcela. *Kriminologie a prevence kriminality*. Vyd. 1. Praha: Armex, 2004. 146 s. ISBN 80-86795-05-5.

ZOUBKOVÁ, Ivana et al. *Kriminologický slovník*. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, 2011. 251 s. ISBN 978-80-7380-312-4.

Doporučená literatura a další zdroje:

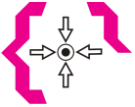
NEUMANN, Jan. *Základní kriminologické školy a směry*. Vyd. 1. [Praha]: Institut pro kriminologii a sociální prevenci, 1998. 58 s. Studie. ISBN 80-86008-53-3.

Institut pro kriminologii a sociální prevenci: <http://www.ok.cz/iksp/>

Ministerstvo vnitra ČR: <http://www.mvcr.cz/>

Policie ČR: <http://www.policie.cz/>

5 OBĚŤ TRESTNÉHO ČINU

Cíle

V tomto tematickém bloku se studenti seznámí s obětí trestného činu, s pojmem a předmětem viktimologie, viktimizací, typologií oběti.

Časová náročnost

2 hodiny

Pojmy k zapamatování

- viktimologie
- oběť
- poškozený
- předmět viktimologie
- viktimnost
- tři skupiny viktimogenních faktorů
- index viktimnosti
- typologie obětí
- viktimizace
- primární viktimizace
- sekundární viktimizace
- terciární viktimizace
- reviktimizace
- újma
- primární rány
- sekundární rány
- trauma oběti trestného činu
- posttraumatická stresová porucha

5.1. Viktimologie a její předmět zkoumání

Viktimologie je vědní obor, který se zformoval jako součást kriminologie v 50. letech 20. století. Slovo viktimologie je odvozeno z latinského *victima* = **oběť**.

V rámci kriminologie rozumíme obětí fyzickou osobu, která trestným činem utrpěla újmu na životě, zdraví, majetku cti nebo jiných právech.

V tomto pojetí má pojem oběť blízko k trestněprávnímu pojmu **poškozený**, ale není s ním totožný. Za oběť ve viktimologickém smyslu se většinou pokládají jen osoby fyzické nikoliv právnické; předmětem viktimologie nemusí být pouze osoby bezprostředně dotčené trestním činem, ale i osoby blízké, které se následek činu dotýká zprostředkovaně (blízká rodina). Dále je nutné za oběť považovat i osobu, která sama subjektivně nepociťuje újmu buď proto, že o ní neví, je k ní lhostejná nebo jí dokonce tento stav vyhovuje - rozhodující je hledisko společenské škodlivosti, nikoli stanovisko samotné oběti.

Předmětem viktimologie je šest skupin jevů a zákonitostí:

1. osoba oběti¹ (její biologické, psychické a sociální vlastnosti),
2. vztahy mezi pachatelem a obětí (výzkumy ukazují, že ve značné míře se znali nebo existoval jiný vztah),
3. role oběti v genezi trestného činu v procesu viktimizace (podíl oběti na své viktimizaci),
4. role oběti v procesu odhalování, vyšetřování a soudního projednávání trestní věci,
5. pomoc obětem trestných činů, způsoby jejich odškodnění a rehabilitace,
6. modely lidského chování, kterými se potenciální oběť může vyhnout poškození trestným činem.

5.2. Viktimnost a typologie oběti

Pojem viktimnost (= viktimogenní faktory) – je souhrn předpokladů k tomu, aby se člověk stal obětí trestného činu.

Každý člověk se může stát obětí, každý má ale určitý stupeň viktimnosti. U některých skupin obyvatel je pravděpodobnost stát se obětí vyšší, u jiných nižší.

Rozlišují se tři skupiny viktimogenních faktorů (Čírtková, 2004, s. 113):

- a) **sociální** - byly prokázány závislosti mezi viktimností a profesí oběti (policisté, strážníci, hlídači, průvodčí, taxikáři, obsluha benzinových čerpadel, prodavači, poštovní doručovatelky atd.); viktimnost se zvyšuje i u osob žijících v určitém asociálním prostředí (např. zločinecké gangy, pasáci atd.),
- b) **osobnostní** - viktimnost ovlivňují i psychické vlastnosti oběti (např. agresivita, lehkomyšlnost, dobrodružnost - stopaři, navštěvování nebezpečných míst); s viktimností souvisí i věk osob, zejména u násilných deliktů (mladí lidé častěji obětí ublížení na zdraví, staří přepadení, krádeží a loupeží); viktimnost se zvyšuje u osob, které se vyznačují deviantními nebo patologickými způsoby chování, odchylujících se od běžných norem života společnosti - přitahují pozornost pachatelů trestných činů krádeží, loupeží, vydírání, šikany (např. narkomani, homosexuálové atd.). Zranitelnou skupinou jsou alkoholici (loupeže).
- c) **behaviorální** - rizikové chování (např. provokující chování, vyhledávání viktimogenních lokalit apod.).

¹ Oběť může být také sociální skupina, menšina, rasová příslušnost apod.

Pojem tzv. „index viktinnosti“ – je kvantitativní míra udávající počet obětí určitého druhu trestných činů, připadajících ročně na 10 000 členů určité homogenní sociální skupiny. Např. v ČR se v minulých letech stalo ročně přibližně 200 vražd, index viktinnosti ve vztahu k veškerému obyvatelstvu je 0,2. Ve skupině mužských homosexuálů je 1,0, tedy 5x vyšší.

Typologie obětí

Typologie jako roztřídění obětí do určitých skupin podle určitých kriterií je dosti obtížné. Jsou však vytvářeny typologie, které obsahují nejčastější typy obětí (Novotný, Zapletal, 2004, s. 148-149).

Jedna z typologií je třídění podle kriteria „**viny obětí**“, která rozděluje obětí následovně:

1. obětí, které si zavinily svou viktinnizaci:
 - a) individuálně (např. oběť provokatér)
 - b) příslušností k rizikové skupině, která je společností hodnocena negativně (např. prostitutky)
2. obětí, které nezavinily svou viktinnizaci :
 - a) individuálně (občan okradený přesto, že řádně zabezpečil svůj majetek, malé dítě)
 - b) příslušností k rizikové skupině, která je společností hodnocena pozitivně (např. policista)

Další typy obětí:

- predestinovaná oběť – osoba s vysokým stupněm viktinnosti
- předstírající oběť – simulant, inscenátor
- hypertrofující oběť – zveličuje skutečně utrpěnou újmu
- dobrovolná oběť – osoba poškozená na vlastní žádost nebo s vlastním souhlasem
- oběť recidivista – osoba se stala opakovaně obětí, např. proto, že její amorální způsob života ji přivádí často do nebezpečných situací
- skrytá oběť – oběť, která zůstala utajena před policií a justičními orgány

5.3. Viktinnizace

Pojem viktinnizace – je proces, v němž se potencionální oběť stává obětí skutečnou.

Viktinnologie se zabývá třemi problémy viktinnizace (Novotný, Zapletal, 2004, s. 143-147):

- a) **Chování obětí** – oběť svým chováním před trestným činem, v době činu a po něm ovlivňuje iniciaci činu, jeho průběh a též možnost odhalení a usvědčení pachatele; ovlivňuje i povahu a intenzitu újmy, která vznikne trestným činem (provokace, podceňování nebezpečí atd.).
- b) **Vztah obětí-pachatel** – poměrně často existuje předchozí vztah mezi obětí a pachatelem, který ovlivňuje proces viktinnizace, význam mají i vztahy

objektivní, nezávislé na oběti a pachateli (bydlí v sousedství, pracují na stejném pracovišti apod.). Výzkumy – např. u vražd pouze 1/5 se neznali, 2/5 se znali velmi dobře, 2/5 se znali např. z hospody; u loupeží u 59% se znali, u znásilnění bylo 31% obětí z okolí pachatele.

c) **Index viktimizace** (viz výše).

Rozlišují se dvě fáze viktimizace (Čírtková, 2004, s. 116-117):

1. **Primární viktimizace** – újma způsobená pachatelem a vznikající jako přímý, bezprostřední důsledek trestného činu
2. **Sekundární viktimizace** – druhotná újma, jejímž zdrojem může být:
 - pachatel – vyhrožování, zastrašování,
 - sociální prostředí – výčitky rodičů, pověst oběti utrpí zveřejněním případu, bulvární tisk atd.,
 - nevhodný postup státních orgánů – opakovaně vyslychané zneužitě děti, přístup policie k oběti a vyšetřování atd.
3. **Terciární viktimizace** – stav, kdy jedinec není schopen vyrovnat se s traumatickou záležitostí (přestěhování se, neschopnost řídit automobil po autonehodě, nutnost změnit profesi atd.).

Újma způsobená oběti

Újmu klasifikujeme z těchto hledisek:

- a) újma na životě, zdraví, majetku, cti
- b) psychická újma – projevuje se zejména úzkostí, bázni, nedůvěrou k lidem, sebelítostí, pocitem bezmocnosti
- c) poškození sociálního postavení oběti – v rodině, zaměstnání, v okolí

Klasifikace újmy z časového hlediska:

- a) krátkodobé
- b) dlouhodobé
- c) celoživotní

V návaznosti na viktimizaci se rozlišují tzv. **primární a sekundární rány**.

1) **primární rány** – mají přímou souvislost s trestným jednáním pachatele např. zranění způsobené pachatelem:

- fyzické
- finanční
- emocionální

2) **sekundární rány** – vznikají až druhotně v návaznosti na již spáchaný trestný čin, sekundární újma může někdy převýšit újmu primární (sebevražda oběti, rozvrat manželství, celoživotní poruchy chování atd.).

Trauma oběti trestného činu

Každý trestný čin vyvolá u oběti menší či větší trauma a určité reakce oběti, může se rozvinout **tzv. posttraumatická stresová porucha**. Psychické a fyzické reakce obětí lze shrnout do následujícího přehledu:

1) psychické prožívání

- pocity viny
- ztráta sebedůvěry
- pocit neskutečnosti
- strach
- pocit nejistoty

2) psychické změny (několik hodin nebo dnů po činu, dlouhodobé nebo trvalé)

- zhoršení paměti
- zhoršení rozumových schopností
- zpomalení myšlení
- snížení koncentrace pozornosti
- náladovost
- zvýšená potřeba péče a ohledů

3) fyzické a tělesné reakce

- tělesná slabost
- srdeční potíže
- žaludeční potíže
- bolesti hlavy
- plačtivost
- ochromení, strnutí

Kontrolní otázky

1. Definujte oběť z kriminologického pohledu.
2. Co označuje pojem viktimnost, index viktimnosti?
3. Vysvětlete pojem viktimizace, uveďte 3 její typy.
4. Uveďte typologii obětí.
5. Jaké jsou újmy viktimizace?

Úkoly pro samostudium:

1. Vyhledejte a zpracujte stručnou charakteristiku posttraumatické stresové poruchy. Doporučená literatura: Čírtková, 2004, s. 130-136.
2. Vyhledejte a zpracujte zákon o obětech trestných činů. Doporučený zdroj: Jelínek, 2013.
3. Jaký je význam viktimologie pro prevenci kriminality (tzv. viktimologická prevence)? Doporučená literatura: Novotný, Zapletal, 2004, s. 165-167.

Souhrn

Pozornost byla věnována oběti trestného činu, problematice viktomologie, viktinnosti a viktimizaci, typologii obětí.

Literatura

Použitá literatura:

ČÍRTKOVÁ, Ludmila. *Forenzní psychologie*. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, 2004. 431 s. ISBN 80-86473-86-4.

JELÍNEK, Jiří a kol. *Zákon o obětech trestných činů: komentář s judikaturou*. Vyd. 1. Praha: Leges, 2013. 263 s. Komentátor. ISBN 978-80-87576-49-6.

NOVOTNÝ, Oto a ZAPLETAL, Josef kol. *Kriminologie*. 2., přeprac. vyd. Praha: ASPI, 2004. 451 s. ISBN 80-7357-026-2.

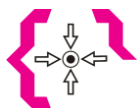
ZOUBKOVÁ, Ivana et al. *Kriminologický slovník*. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, 2011. 251 s. ISBN 978-80-7380-312-4.

Doporučená literatura a další zdroje:

ČÍRTKOVÁ, Ludmila a kol. *Pomoc obětem (a svědkům) trestných činů: příručka pro pomáhající profese*. Vyd. 1. Praha: Grada, 2007. 191 s. ISBN 978-80-247-2014-2.

Bílý kruh bezpečí: <http://www.bkb.cz/>

6 KONTROLA KRIMINALITY – PREVENCE

Cíle

Kapitola se zabývá prevencí kriminality. K pochopení problematiky prevence kriminality je nezbytná znalost základních pojmů z oblasti prevence – sociálně patologické jevy (téma č. 1 Úvod do kriminologie), prevence, primární, sekundární, terciární prevence, prevence specifická a nesespecifická, zásady efektivní prevence. Z oblasti prevence kriminality bude představeno obsahové členění prevence kriminality a členění podle adresáta, důraz bude kladen na institucionální základy prevence.

Cílem bloku je vybavit studenty základními informacemi o problematice prevence s důrazem na prevenci kriminality.

Časová náročnost

2 hodiny

Pojmy k zapamatování

- kontrola kriminality
- prevence kriminality
- subjekty prevence
- objekty prevence:
- kategorie prevence kriminality
- prevence sociální
- prevence situační
- prevence viktimologická
- technická prevence
- prevence primární
- prevence sekundární
- prevence terciární
- systém prevence kriminality v ČR
- subjekty (pilíře) prevence kriminality
- Program Partnerství
- Community Policing
- systém včasné intervence

6.1 Kontrola kriminality

Podoba kriminality se v České republice v průběhu devadesátých let kvantitou i kvalitou přiblížila ostatním vyspělým zemím. Tyto změny se projeví především v následujících směrech (Novotný, Zapletal, 2004, s. 170-171):

- a) kriminalita majetková, násilná, mravnostní se stala jevem masovým,
- b) vzrůstá objem pouliční kriminality (loupeže, vloupání do motorových vozidel),
- c) vzrůstá počet případů domácího násilí,
- d) zvyšuje se brutalita a bezohlednost (i u nejmladších pachatelů),
- e) roste podíl pachatelů dětí a mladistvých,
- f) snižuje se věková hranice pachatelů,
- g) zvyšuje se podíl žen na trestné činnosti,
- h) vzrůstá podíl pachatelů i obětí z řad etnických, národnostních menšin a z řad cizinců a migrantů,
- i) přibývá tzv. prvopachatelů,
- j) hospodářská kriminalita se přeměňuje v kriminalitu korporací,
- k) organizovaný zločin představuje nový sociálně patologický fenomén,
- l) roste počet trestných činů v souvislosti s drogami,
- m) nerovnoměrnost v geografickém rozložení kriminality,
- n) strach veřejnosti z kriminality,
- o) růst kriminality ve vyspělých zemích,
- p) kapacita trestně právních instancí kontroly přestává postačovat.

Do druhé poloviny 20. století se kontrola kriminality zaměřovala především do oblasti trestněprávní (tzn. trestněprávní postih pachatelů). Kriminální politika má však při kontrole kriminality vedle represivní strategie i strategii preventivní, která v současné době sehrává stejně důležitou roli.

Kontrola kriminality představuje činnosti, spočívající v plnění úkolů společnosti a státu při ochraně občanů před kriminalitou. Zahrnuje všechny společenské instituce, strategie a sankce, jejichž cílem je dosažení konformity chování v oblasti regulované normami trestního práva. Na základě výše uvedeného můžeme definovat kontrolu kriminality následovně (Kuchta, Válková, 2005, s. 184):

Kontrola kriminality představuje regulační opatření státu, státních orgánů a organizací, ale i společenských, zájmových, humanitárních a církevních organizací i samotných občanů, jejichž cílem je snaha udržet kriminalitu na co nejnižší úrovni.

Vlastní kontrola kriminality se odehrává prostřednictvím **strategie prevence a represe.**

6.2 Prevence kriminality

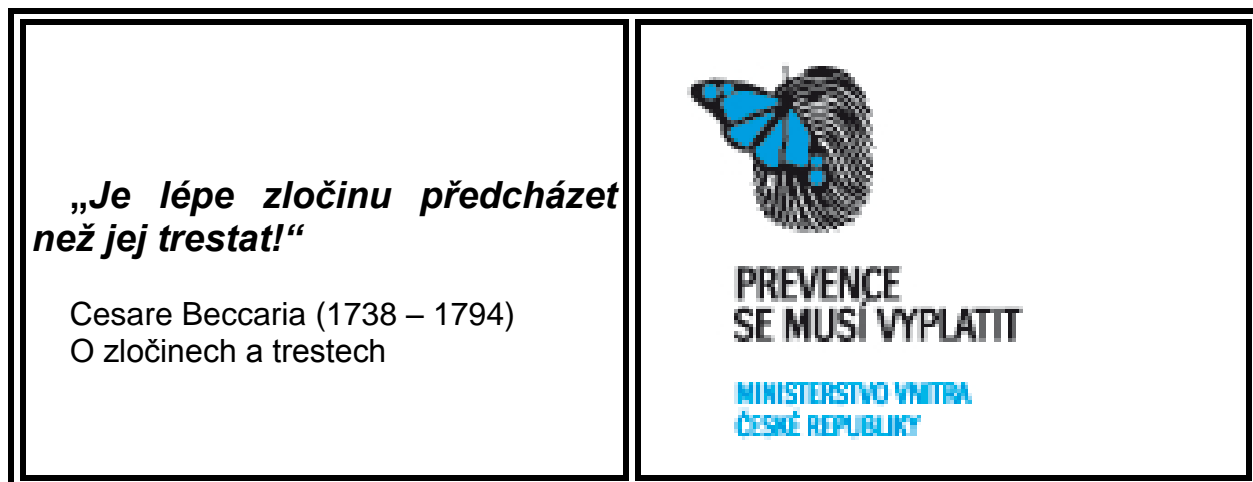
Prevence (předcházení) kriminality představuje soubor nejrůznějších aktivit mimotrestního charakteru, orientovaný na odstranění, oslabení či neutralizaci kriminogenních faktorů s cílem zastavit růst kriminality nebo docílit jeho zmenšení.

Subjekty prevence:

- veškeré státní instituce
- nestátní instituce – zájmová a politická sdružení občanů, církev, nadace atd.

Objekty prevence:

- sociální prostředí (příčiny a podmínky)
- pachatelé a oběti

Zdroj: Strategie prevence kriminality na léta 2012-2015, s. 1.

6.3 Základní kategorie prevence kriminality

Prevence kriminality představuje široké spektrum aktivit, které lze členit z různých hledisek (Kuchta, Válková, 2005, s. 5; Novotný, Zapletal, 2004, s. 170-200).

V soudobé kriminologii je nejrozšířenější dělení prevence podle obsahového zaměření:

- A. prevence sociální
- B. prevence situační
- C. prevence viktimologická

A. Sociální prevence

Je nejrozšířenější, zaměřená na sociální faktory kriminality (její opatření spadají z větší části do oblasti sociální politiky). Opatření sociální prevence zahrnují širokou problematiku rodiny, školství, zdravotnictví, zaměstnanosti, volného času, profesní přípravy, územního plánování, urbanismu atd. Významná úloha v těchto procesech připadá zejména rodině a škole.

B. Situační prevence

Situační prevence je zaměřena na odstraňování kriminogenních situací, spočívá v opatřeních, jež snižují možnost spáchání trestného činu a zvyšují pravděpodobnost odhalení pachatele. Opatření situační prevence mají charakter převážně technický, organizační a administrativní.

Kriminologické a kriminalistické poznatky ukazují, že určitá místa, určitá doba dne, týdne, měsíce či roku a určité situace jsou pro některé kriminální aktivity příhodné. Z toho vyplývá, že kontrola a pozornost věnovaná těmto skutečnostem, může rozsah kriminality ovlivnit.

Některá opatření situační prevence:

- a) zvýšení ochrany objektů, osob a věcí,
- b) přemístění věcí na bezpečnější místo,
- c) ztížení přístupu k prostředkům vhodným pro spáchání trestného činu,
- d) zmenšení očekávaného prospěchu z trestného činu a zvýšení rizika pro pachatele,
- e) zlepšení dohledu nad lokalitou.

Důležitou složkou situační prevence je tzv. **technická prevence**, s níž někdy bývá situační prevence nesprávně ztotožňována.

Situační prevence je preferována před prevencí sociální. Její zavádění je rychlejší, jednodušší a mnohdy i levnější. Její účinnost je snadněji ověřitelná, v mnoha případech je krátkodobější, nebo vede k přesunu kriminality do jiných lokalit.

Formy přesunu kriminality:

- teritoriální přesun – jiná část města, sousední okres,
- časový posun – z večerních hodin do časných ranních hodin,
- funkční přesun – krádeže nahrazují loupeže,
- přesun v taktice
- přesun v objektech – místo přepadení obchodů, přepadávání podnapilých chodců.

C. Viktimologická prevence

Tato prevence je zaměřena na využití viktimologických poznatků, které jsou uplatňovány při tvorbě preventivních programů a určitých modelů chování osob. Je zaměřena na potencionální i skutečné oběti trestných činů, představuje zejména činnost osvětovou a poradenskou. Poučuje o tom, jak se mají lidé chovat, aby sebe a svůj majetek zbytečně nevystavovali zvýšenému nebezpečí napadení, jak se bránit před útokem a po něm. Do této prevence zahrnujeme i výcvikové kurzy psychologické a fyzické sebeobranu, terapeutické a rehabilitační zacházení po útoku.

Podle okruhu adresátů dělíme prevenci kriminality na:

- A. prevence primární
- B. prevence sekundární
- C. prevence terciární

A. Primární prevence

U primární prevence jsou preventivní aktivity adresovány veškerému obyvatelstvu, působí plošně, na každého, bez ohledu na stupeň ohrožení nebo na kriminální rizikovitost. Působí na vytváření optimálních podmínek pro rozvoj společnosti, jejich institucí a občanů, zaměřuje se na budování zdravého životního stylu. Zahrnuje oblasti sociální politiky, politiky zaměstnanosti, urbanismu, územního plánování, rozvoje jednotlivých regionů. Vzhledem k tomu, že jejím výslovně stanoveným cílem není omezování kriminality, nazýváme ji **nepřímou strategií prevence kriminality**.

B. Sekundární prevence

Sekundární prevence je zaměřena na rizikové skupiny a jedince, u nichž je zvýšená pravděpodobnost, že se stanou buď pachateli (potencionální pachatelé) nebo naopak oběťmi (potencionální oběti) trestných činů. V tomto případě jde o **přímou strategii prevence kriminality**.

C. Terciární prevence

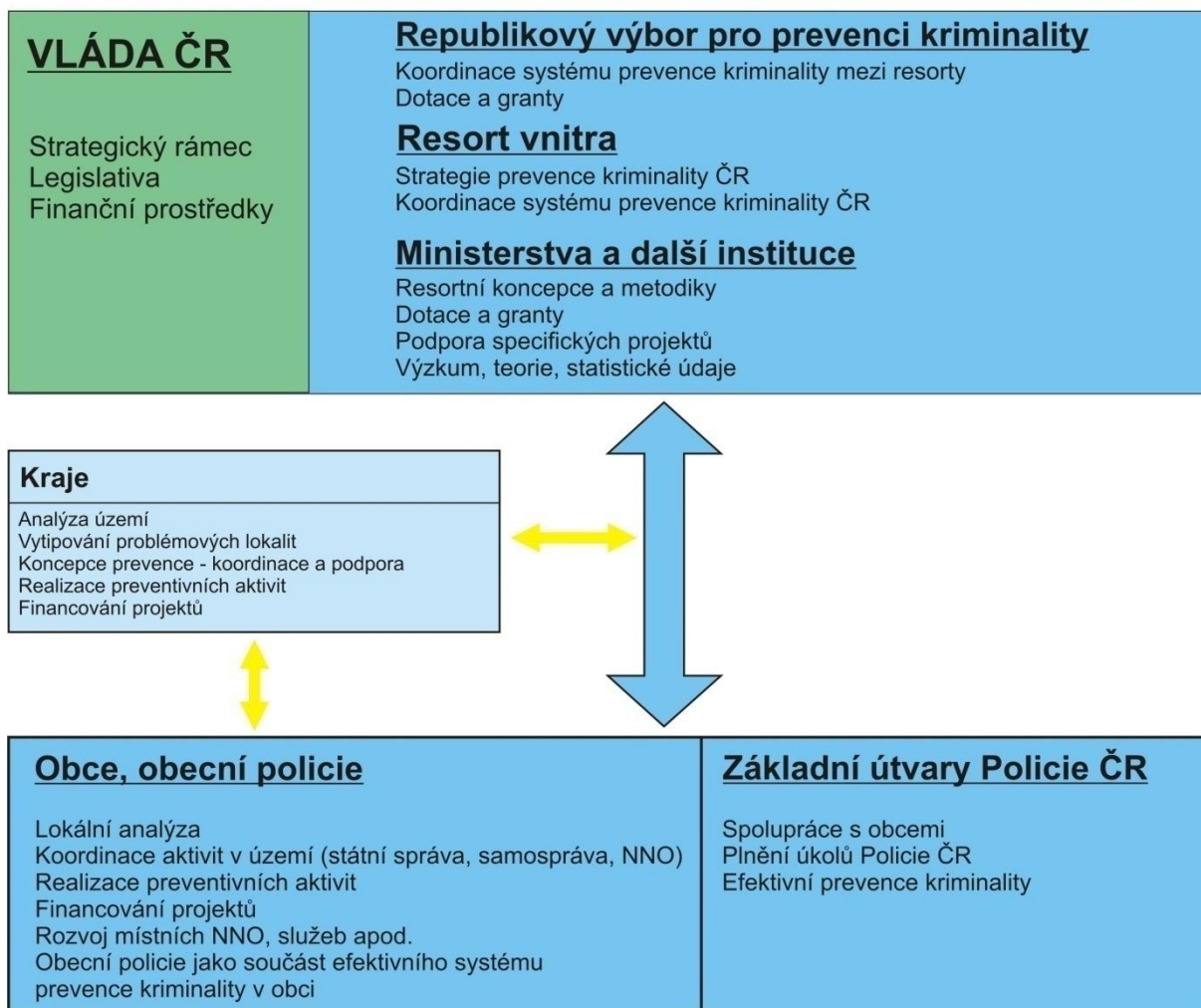
Terciární prevence je zaměřena na předcházení recidivě (opakování) trestné činnosti a viktimologické recidivě u oběti. Orientuje se na jednotlivce a skupiny, kteří se již v minulosti dopustili trestné činnosti a na osoby, jež se již v minulosti staly oběťmi trestných činů. Také v tomto případě jde o **přímou strategii prevence kriminality**.

6.4 Systém prevence kriminality v České republice

V České republice je prevence kriminality organizována na třech úrovních (Strategie prevence kriminality na léta 2012-2015, s. 9-17):

- a) republiková úroveň (meziresortní, resortní),
- b) krajská (regionální) úroveň,
- c) místní úroveň (městská).

SYSTÉM PREVENCE KRIMINALITY V ČR

Zdroj: Strategie prevence kriminality na léta 2012-2015, s. 9.

Subjekty (pilíře) prevence kriminality jsou pak následující:

1. Rezortní úroveň

- MŠMT – pověřen jako hlavní subjekt primární prevence (prevence na školách, školní metodici prevence, rámcové vzdělávací programy; zajišťují ochrannou a ústavní péči, preventivně výchovnou péči atd.),
- MPSV – subjekty sociální prevence (nizkoprahová zařízení, kontaktní centra atd.), kurátoři,
- MZ – prevence např. syndromu týraného, zneužívaného a zanedbávaného dítěte (syndrom CAN), užívání návykových látek apod.
- MS – Probační a mediační služba ČR
- MV – činnost preventivně-informačních skupin Policie ČR
- Republikový výbor pro prevenci kriminality

2. **Města a obce** – programy prevence kriminality

3. **Bezpečnostní složky státu**

- Policie ČR – preventivně informační skupiny
- obecní (městská) policie

4. Nevládní instituce – Bílý kruh bezpečí, Sananim, Laxus, Rozkoš bez rizika apod.

5. Podnikatelské subjekty – např. komerční bezpečnostní služby

Související pojmy

Mezi další pojmy související s problematikou prevence kriminality lze uvést následující (Zoubková, 2011):

Community Policing (angl. - mnohostranná spolupráce policie s občanskou společností) – změna filosofie policejní práce směrem k větší otevřenosti vůči veřejnosti a ke zdůraznění pomáhající role policie. Obecně je založen na partnerství a komunikaci mezi policií a obcí (komunitou) při ochraně veřejného pořádku a při prevenci kriminality.

Z přístupu Community Policing vychází program prevence kriminality uplatňovaný především v USA, v České republice nazvaný jako program Partnerství.

Program Partnerství – program prevence kriminality na místní úrovni. Jde o partnerství mezi policií a občanskou společností při ochraně veřejného pořádku, bezpečnosti a prevenci kriminality.

V České republice je program Partnerství podporován vládou od roku 2003. Realizátorem projektů je obec (město, kraj), garantem oprávněnosti požadavků na projekty je příslušné okresní (obvodní, krajské) ředitelství Policie ČR.

Systém včasné intervence – projekt prevence kriminality mládeže na místní úrovni.

Jeho zavedení tvoří jednu z priorit Strategie prevence kriminality České republiky (do roku 2011). Posláním je pozitivní změna situace - chování mládeže pomocí rychlé, adekvátní a efektivní reakce všech institucí, do jejichž působnosti spadá péče o rizikovou, ohroženou a delikventní mládež.

Projekt vychází ze tří pilířů:

1. spolupráce mezi subjekty
2. fungování jednotného informačního systému
3. konkrétní praktická opatření k nápravě stavu.

Spolupracujícími relevantními subjekty jsou orgány sociálně právní ochrany dětí, Policie ČR, justiční orgány, obecní policie, úřady práce, školy a školská zařízení, zdravotnická zařízení, nestátní neziskové organizace. Společně vytvářejí tzv. **Tým pro mládež**. Projekt byl po pilotním ověřování v Ostravě (2001-2004) a ve Svitavách (2005-2006) rozšiřován do dalších měst.

Kontrolní otázky

1. Co rozumíme pod pojmem sociální kontrola kriminality?
2. Objasněte pojem a význam prevence kriminality.
3. Podle jakých hledisek můžeme členit prevenci kriminality?
4. Popište systém prevence kriminality v České republice.
5. Rozeberte subjekty prevence kriminality.
6. Co označují pojmy Community Policing a systém včasné intervence?

Úkoly pro samostudium:

1. Vyhledejte a zpracujte stručnou charakteristiku Republikového výboru pro prevenci kriminality. Doporučené zdroje: Strategie prevence kriminality na léta 2012-2015, s. 10; webové stránky.

Souhrn

Kapitola se zabývá prevencí kriminality a jejím členěním, systémem a subjekty prevence kriminality v České republice.

Literatura

Použitá literatura:

MINISTERSTVO VNITRA ČESKÉ REPUBLIKY. Strategie prevence kriminality na léta 2012-2015. Praha: Min. vnitra ČR. [online]. [citováno 2012-07-08]. Dostupné z: <http://www.mvcr.cz/clanek/strategie-prevence-kriminality-na-leta-2012-2015.aspx>

NOVOTNÝ, Oto a ZAPLETAL, Josef kol. *Kriminologie*. 2., přeprac. vyd. Praha: ASPI, 2004. 451 s. ISBN 80-7357-026-2.

ZOUBKOVÁ, Ivana a MOULISOVÁ, Marcela. *Kriminologie a prevence kriminality*. Vyd. 1. Praha: Armex, 2004. 146 s. ISBN 80-86795-05-5.

ZOUBKOVÁ, Ivana et al. *Kriminologický slovník*. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, 2011. 251 s. ISBN 978-80-7380-312-4.

Doporučená literatura a další zdroje:

VEČERKA, Kazimír a kol. *Prevence kriminality v teorii a praxi*. Praha: Themis, 1997. 159 s. ISBN 80-85821-48-6.

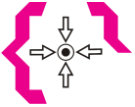
MINISTERSTVO VNITRA ČESKÉ REPUBLIKY. Strategie prevence kriminality na léta 2008 až 2011. Praha: Min. vnitra ČR. [online]. [citováno 2012-01-25]. Dostupné z: <http://www.mvcr.cz/clanek/programy-prevence-kriminality.aspx>

MINISTERSTVO ŠKOLSTVÍ, MLÁDEŽE A TĚLOVÝCHOVY (2012). Metodické doporučení k primární prevenci rizikového chování u dětí a mládeže. Praha: Min. školství, mládeže a tělovýchovy ČR. [online]. [citováno 2012-01-25]. Dostupné z: <http://www.msmt.cz/socialni-programy/dokumenty-13>

MINISTERSTVO ŠKOLSTVÍ, MLÁDEŽE A TĚLOVÝCHOVY. Strategie prevence rizikových projevů chování u dětí a mládeže v působnosti resortu školství, mládeže a tělovýchovy na období 2009 – 2012. Praha: Min. školství, mládeže a tělovýchovy ČR, 2009. [online]. [citováno 2011-07-15]. Dostupné z: <http://www.msmt.cz/socialni-programy/dokumenty-13>

Institut pro kriminologii a sociální prevenci: <http://www.ok.cz/iksp/>
Ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy: <http://www.msmt.cz/>
Ministerstvo vnitra ČR: <http://www.mvcr.cz/>
Policie ČR: <http://www.policie.cz/>

7 KONTROLA KRIMINALITY – REPRESE

Cíle

Cílem bloku je definovat a charakterizovat represi kriminality v České republice v souvislosti s retributivní a restorativní justicí. Stručně bude představena Probační a mediační služba ČR.

Časová náročnost

2 hodiny

Pojmy k zapamatování

- trestní represe
- složky systému trestní justice
- retributivní spravedlnost
- restorativní spravedlnost
- odklony v trestním řízení
- institut narovnání
- alternativní tresty
- Probační a mediační služba ČR
- probace
- parole
- mediace
- kriminalizace
- dekriminalizace
- kriminální recidiva

7.1 Trestní represe

Trestní represe (z lat. potlačování, činnost bránící něčemu, ale také odvěta) **představuje donucovací, potlačovatelskou činnost státu spočívající v ukládání trestněprávních sankcí.**

Trestní represe není předmětem zájmu pouze trestního práva, ale zabývají se jí i nenormativní kriminální vědy, především penologie. Styčný bod mezi trestním právem a penologií představují trestní sankce, tj. tresty a ochranná opatření.

Na trestní represi se podílejí všechny **složky systému trestní justice**. Patří sem:

- činnost Policie ČR zaměřená na odhalování, objasňování a vyšetřování kriminality,
 - činnost státního zastupitelství v rámci přípravného řízení,
 - projednávání trestní věci před soudem, rozhodování o vině a trestu,
 - výkon různých druhů uložených trestů a ochranných opatření (Probační a mediační služba ČR) a činnost orgánů Vězeňské služby při výkonu nepodmíněných trestů odnětí svobody (Novotný, Zapletal, 2004, s. 203-204).

7.2 Retributivní a restorativní justice

V současnosti existují dva přístupy k zacházení s pachateli – retributivní a restorativní (Zoubková, 2011; Zoubková, Moulisová, 2004, s. 64-69).

Retributivní spravedlnost (lat. retributio - odplata)

= trestající, je spravedlnost, kde trest je považován za přirozený důsledek kriminálního jednání (cena za zločin). Retributivní spravedlnost zažívá v posledních desetiletích skepsi, že není schopna řešit růst kriminality, přetíženost soudů, přeplněnost věznic ani dostatečnou ochranu obětí. Retributivní justice je v konečném důsledku představována zejména výkonem trestu odnětí svobody ve věznicích.

Restorativní spravedlnost (angl. restorative justice)

= obnovující spravedlnost se zaměřuje na méně závažné trestné činy a na méně narušené pachatele. Umožňuje dotčeným osobám participovat na řešení konfliktu, zájem o oběť je primární, poškození veřejných zájmů (útok na stát) je subsidiární. Restorativní justice je realizována prostřednictvím netradičních trestněprávních institutů, jimiž jsou:

- A. odklony v trestním řízení
- B. alternativní tresty

A. Odklony v trestním řízení

Umožňují, za zákonem stanovených podmínek, zastavit trestní stíhání pachatele - odklonit ho od standardního dokazovacího soudního řízení a to nahradit aktivními kroky, jako je pachatelova omluva oběti, majetková a morální náhrada vzniklé škody pachatelem apod.

Mezi odklony v trestní řízení patří např. podmíněné zastavení trestního stíhání nebo **institut narovnání** (zajišťuje PMS).

B. Alternativní tresty

V současnosti se jedná především o trest obecně prospěšné práce (zaveden do českého právního řádu r. 1995) vězení a tradičně peněžitý trest, podmíněné odsouzení, zákaz pobytu na určitém území, zákaz řízení motorových vozidel nebo zákaz jiné činnosti.

Důvody ukládání alternativních trestů jsou především:

- ekonomické (nižší finanční náklady),
- penitenciární (zamezení působení tzv. kriminální infekce),
- narovnávající (zajišťují potřeby oběti),
- trestně politické (obecně depenalizační trendy).

7.3 Probační a mediační služba ČR

Připravit a zajistit pro státní zástupce a soudce podmínky pro uložení některé z alternativních trestů nebo odklonů v trestním řízení je cílem **Probační a mediační služby ČR** (zákon č. 257/2000 Sb.).

Odborné probační a mediační činnosti vykonávají probační úředníci a probační asistenti. Úkoly ve vztahu k soudům, státním zastupitelstvím a orgánům Policie ČR zajišťují střediska, která působí v sídlech okresních (obvodních, městských) soudů. Jedná se o agendu mediačních činností, probačních činností, obecně prospěšných prací, podmíněného propuštění s dohledem včetně domácího vězení a o agendu mladistvých (Zoubková, 2011).

Probační a mediační služba zajišťuje především:

1. **Probace** (angl. probation - dohled) – organizování a výkon dohledu nad obviněným, obžalovanými odsouzeným, kontrola výkonu trestů nespojených s odnětím svobody, včetně uložených povinností a omezení, sledování chování odsouzeného ve zkušební době podmíněného propuštění z výkonu trestu odnětí svobody (tzv. **parole**). V praxi jde o pravidelný osobní kontakt pachatele s pracovníkem Probační a mediační služby, spolupráci při vytváření a realizaci probačního plánu dohledu ve zkušební době a kontrole dodržování podmínek uložených pachateli soudem nebo vyplývající ze zákona.

2. **Mediace** (angl. mediation - zprostředkování) – dobrovolné, osobní a přímé setkání oběti a pachatele trestného činu za účasti mediátora s cílem dosáhnout vzájemně přijatelné dohody.²

Související pojmy

Mezi další pojmy související s problematikou represe kriminality lze uvést následující (Zoubková, 2011):

Kriminalizace – prohlášení určitého jednání (činů, skutků) zákonem za trestné (důvodem bývá změna názoru na škodlivost určitého jednání pro společnost). Dle současných tendencí kriminální politiky by kriminalizace jednání a jeho trestněprávní postih měly být „ultima ratio“ - krajním a posledním řešením sociálně patologických jevů.

Dekriminalizace – opak kriminalizace. Vynětí určitých druhů jednání ze souhrnu činů sankcionovaných trestním kodexem. V dekriminalizaci může vyústit i změna znaků vymezujících skutkovou podstatu trestného činu nebo osobu pachatele (např. změny hranice škody způsobené vybranými druhy trestných činů, či hranice trestní odpovědnosti pachatelů - činy jinak trestné, provinění). Neznamena to však, že dekriminalizovaná jednání musejí být legalizována, též i nadále mohou být řazena mezi sociálně patologické jevy.

Kriminální recidiva – opakování trestného činu stejným pachatelem. Kriminologie rozlišuje:

² Detailněji se studenti s problematikou alternativ a probační a mediační služby seznámí v předmětu Penologie.

- a) recidiva kriminologická (opětovné spáchání trestného činu bez ohledu na to, zda pachatel byl za předchozí trestný čin odsouzen nebo stíhán),
- b) recidiva trestněprávní (spáchání nového trestného činu poté, co pachatel byl již za předchozí trestný čin pravomocně odsouzen),
- c) a recidiva penologická (penitenciární; tatáž osoba byla nejméně podruhé ve výkonu trestu odnětí svobody).

Kontrolní otázky

1. Definujte trestní represi, jaké je její místo v kontrole kriminality?
2. Jaký je rozdíl mezi restorativní a retributivní justicí?
3. Čím se zabývá Probační a mediační služba ČR?
4. Co označují pojmy (de)kriminalizace a recidiva?

Úkoly pro samostudium:

1. Vyhledejte a popište institut narovnání. Doporučená literatura: Kuchta, Válková, 2005, s. 248-250.

Souhrn

Kapitola představila represi kriminality v České republice a definovala hlavní a související pojmy, retributivní a restorativní justici, Probační a mediační službu ČR.

Literatura

Použitá literatura:

KUCHTA, Josef a VÁLKOVÁ, Helena a kol. *Základy kriminologie a trestní politiky*. Vyd. 1. Praha: C.H. Beck, 2005. 568 s. ISBN 80-7179-813-4.

NOVOTNÝ, Oto a ZAPLETAL, Josef kol. *Kriminologie*. 2., přeprac. vyd. Praha: ASPI, 2004. 451 s. ISBN 80-7357-026-2.

ZOUBKOVÁ, Ivana a MOULISOVÁ, Marcela. *Kriminologie a prevence kriminality*. Vyd. 1. Praha: Armex, 2004. 146 s. ISBN 80-86795-05-5.

ZOUBKOVÁ, Ivana et al. *Kriminologický slovník*. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, 2011. 251 s. ISBN 978-80-7380-312-4.

Doporučená literatura a další zdroje:

HENDRYCH, Igor. *Vybrané kapitoly z penologie*. Vyd. 1. Opava: Slezská univerzita v Opavě, Fakulta veřejných politik v Opavě, Ústav pedagogických a psychologických věd, 2010. 73 s. ISBN 978-80-7248-574-1.

ŠTERN, Pavel, OUŘEDNÍČKOVÁ, Lenka, ed. a DOUBRAVOVÁ, Dagmar, ed. *Probace a mediace: možnosti řešení trestných činů*. Vyd. 1. Praha: Portál, 2010. 212 s. ISBN 978-80-7367-757-2.

MINISTERSTVO VNITRA ČESKÉ REPUBLIKY. Strategie prevence kriminality na léta 2012-2015. Praha: Min. vnitra ČR. [online]. [citováno 2012-07-08]. Dostupné z: <http://www.mvcr.cz/clanek/strategie-prevence-kriminality-na-leta-2012-2015.aspx>

Zákon č. 257/2000 Sb., o Probační a mediální službě České republiky, ve znění pozdějších předpisů. [online]. [citováno 2012-01-25]. Dostupné z: <https://www.pmscr.cz/zakladni-dokumenty/zakon-o-probacni-a-mediacni-sluzbe/>

Zákon č. 40/2009 Sb., trestní zákoník, ve znění pozdějších předpisů. [online]. [citováno 2012-01-25]. Dostupné z: <http://www.pracepropravniky.cz/zakony/trestni-zakonik-uplne-zneni>

Institut pro kriminologii a sociální prevenci: <http://www.ok.cz/iksp/>

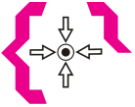
Ministerstvo vnitra ČR: <http://www.mvcr.cz/>

Policie ČR: <http://www.policie.cz/>

Probační a mediální služba ČR: <https://www.pmscr.cz/>

Vězeňská služba ČR: <http://www.vscr.cz/>

8 KRIMINALITA MLÁDEŽE

Cíle

Osmý tematický blok věnuje pozornost kriminalitě mládeže, definuje mladistvé pachatele a související pojmy, charakterizuje aspekty a hlavní rysy kriminality mládeže, poukazuje na nutnost specifického přístupu k těmto pachatelům.

Studenti by si měli osvojit základní terminologii včetně platné legislativy upravující oblast kriminality mládeže.

Časová náročnost

2 hodiny

Pojmy k zapamatování

- dítě
- nedospělý pachatel
- hranice trestní odpovědnosti
- mladistvý
- mladistvý pachatel
- mládež
- mladý dospělý pachatel
- osoba blízká věku mladistvých
- provinění
- čin jinak trestný
- prekriminalita
- juvenilní delikvence
- aspekty kriminality
- charakteristickými rysy trestné činnosti mladých lidí

8.1 Uvedení do terminologie

S ohledem na budoucí vývoj kriminality je velmi důležité při analýzách kriminality, ale i při vytváření preventivních a represivních strategií věnovat pozornost kriminalitě mládeže z juristického i sociologického pohledu (formy a projevy sociálně patologických jevů u dětí a mladistvých, které nelze z trestněprávního pojetí považovat za kriminalitu). Tato pozornost se nesmí

soustředit pouze represivně (využívání odklonů v trestním řízení, alternativní tresty, adekvátní působení na děti s ochrannou a ústavní výchovou a mladistvé ve výkonu trestu), ale musí mít zejména charakter sociálně preventivního působení (zejména v rámci resortu MŠMT).

V následující části jsou uvedeny hlavní pojmy související s problematikou (Zoubková, 2011). Podrobnější výklad a další související pojmy nalezne čtenář např. v publikaci *Mládež a delikvence* (Matoušek, Matoušková, 2011, s. 311-315).

Dítě – člověk od narození do 15 let (též nedospělý, nezletilý pachatel).

Nedospělý pachatel – dítě, které z důvodu věku není trestně odpovědné. Dle současné právní úpravy se jedná o děti, které nedovršily patnáctý rok věku. Závažné trestné činnosti (činů jinak trestných) se v této věkové kategorii dopouštějí především děti ve věku od 12 let (zhruba jednu třetinu nedospělých pachatelů tvoří děti ve věku do 12 let a dvě třetiny ve věku nad 12 let).

Hranice trestní odpovědnosti – věková hranice, od které může být mladý člověk trestně stíhán. Je trvalým předmětem diskuse mezi právníky, odborníky společenských věd i laické veřejnosti. Hranice trestní odpovědnosti je v České republice od roku 1950 kontinuálně stanovena na dovršení 15 let věku dítěte; do té doby byl počátek trestní odpovědnosti stanoven na 14 let.

Mladistvý – v souladu s naší trestněprávní úpravou člověk od 15 do 18 let.

Mladistvý pachatel – trestněprávní pojem označující kategorii pachatelů trestných činů, kteří „v době spáchání provinění dovršili patnáctý rok a nepřekročili osmnáctý rok svého věku“, tj. osoby již trestně odpovědné, ale jejichž postavení v trestním řízení je oproti starším pachatelům výrazně modifikováno.

Mládež – velmi široký pojem nejednotně vymezovaný (zejména v různých oborech). V trestněprávním pojetí člověk do 18 let (viz. zákon č. 218/2003 Sb., o soudnictví ve věcech mládeže).

Mladý dospělý pachatel – kriminologický pojem označující věkovou kategorii pachatelů trestných činů, kteří v době spáchání trestného činu byli ve věku od zletilosti (osmnácti let) výše. Horní hranice pro mladé dospělé není v kriminologii pevně stanovena, uváděn je věk dvacet jedna až dvacet šest let (souvisí s hledáním společenské hranice dospělosti). Poslední tři desetiletí jsou snahy kategorií mladých dospělých pachatelů zahrnout do systému speciálního trestního práva pro mládež s cílem zmírnit pachatelům v tomto věku ukládané sankce. Trestní právo užívá pojem **osoba blízká věku mladistvých** bez určení horní hranice. V soudní praxi je vztahován k osobám do devatenáctého roku věku. Ve výkonu trestu odnětí svobody je využíván pro ponechání osob, které dosáhly zletilosti na dokončení trestu mezi mladistvými vězni.

Od 1. 1. 2004 je účinný zákon č. 218/2003 Sb., o soudnictví ve věcech mládeže, který zavedl nový pojem **provinění**. Provinění je trestný čin spáchaný mladistvým (i provinění zahrnujeme do kriminality).

Čin jinak trestný – čin spáchaný dětmi mladšími patnácti let, tj. podle platné právní úpravy osobami trestně neodpovědnými pro nedostatek věku. V odborné literatuře se pro tuto kategorii osob používá pojem nedospělý pachatel, resp. nezletilý pachatel (vzhledem k tomu, že pojem nezletilý používá občanské právo pro osoby od narození do 18. roku věku pokud nenabýly zletilosti dříve, je lépe termín nezletilci pro označení trestně neodpovědných dětí neužívat). Dále se tento termín užívá i u okolností vylučujících protiprávnost.

Prekriminalita - (dětská kriminalita) protiprávní činnost, které se dopouštějí osoby před dosažením trestní odpovědnosti (15 let). Většina dětských delikventů se dostává do rozporu se zákonem kolem 12 roku věku, první provinění se ale vyskytují již mezi 5-6 rokem. V některých publikacích se lze setkat s pojmem **juvenilní delikvence**, který označuje delikvenci mladistvých.

8.2 Aspekty a charakteristické rysy kriminality mládeže

Současné **aspekty kriminality** mládeže lze shrnout následovně (Novotný, Zapletal, 2004, s. 377-400):

- děti a mladiství pachatelé se sice dopouštějí omezeného okruhu trestné činnosti, zejména majetkové, ale v tomto omezeném okruhu představují podstatnou část jejich pachatelů,
- přibývá pachatelů z řad dětí,
- útoky proti životu, zdraví, svobodě a lidské důstojnosti jsou prováděny se zvyšující se brutalitou,
- pohnutky ke spáchání trestných činů a následky s nimi spojené jsou společensky závažné,
- vysokou společenskou nebezpečnost vykazují skutky spáchané mládeží ve skupinách, ve velkých městech (průmyslových aglomeracích),
- věková hranice pachatelů z řad mládeže se snižuje.

Charakteristickými rysy trestné činnosti mladých lidí jsou (Novotný, Zapletal, 2004, s. 377-400):

- nedostatečná plánovitost trestného činu (přispívá k objasnění),
- hodnota odcizené věci bývá často neúměrně nízká v porovnání se škodou způsobenou trestným činem,
- často nepochopitelná brutalita,
- trestná činnost jako určitý druh zábavy či soutěživosti, zaplňování přebytečného volného času, potřeba seberealizace,
- náhodnost místa spáchání trestného činu, použití nevhodných nástrojů či potřeb pro získání nebo ukrytí věcí pocházejících z trestné činnosti, nedokonalá konspirace a zahlazení stop,
- mladí lidé se zapojují do kriminality dospělých a dostávají atraktivní předměty za svou účast na činnosti zločineckých skupin,
- jednání je často revoltou proti světu dospělých,
- mladí lidé se stávají i oběťmi „virtuální reality“, která je jim zprostředkována masmédií a počítačovými hrami,

- pro mladistvé pachatele je příznačné i dřívější zahájení sexuálního života a promiskuitní životní styl,
- mladí lidé mají na svědomí i značnou část požárů a výbuchů,
- nebezpečí tíhnutí k extremistickým hnutím,
- chlubitost svými činy,
- vandalismus,
- šikanování,
- kriminalita bývá páchána pod vlivem možných asociálních či antisociálních módních životních stylů,
- podílejí se na anonymních telefonátech, ohlašující fiktivní situaci obecného ohrožení,
- kriminalita je často páchána pod vlivem alkoholu a toxických látek.

Kontrolní otázky

1. Vysvětlíte pojmy: dítě, nedospělý pachatel, hranice trestní odpovědnosti, čin jinak trestný, prekriminalita.
2. Objasněte rozdíly mezi pojmy mladistvý, mládež, mladý dospělý pachatel, osoba blízká věku mladistvých.
3. Jaké jsou aspekty kriminality mládeže?
4. Jaké jsou charakteristické znaky trestné činnosti mládeže?

Úkoly pro samostudium:

1. Vyhledejte a zpracujte přehled nejdůležitějších trendů kriminality nezletilých. Doporučená literatura: Matoušek, Matoušková, 2011, s. 141-148; Marešová, *Analýza kriminality v roce 2009 a v předchozím dvacetiletém období*, 2010.
2. Vyhledejte a zpracujte přehled opatření, která je možno uložit dětem a mladistvým. Doporučený zdroj: zákon č. 218/2003 Sb., o soudnictví ve věcech mládeže ve znění zákona č. 41/2009 Sb.

Souhrn

Kapitola představila problematiku kriminality mládeže, definovala hlavní a související pojmy, charakterizovala aspekty a hlavní rysy kriminality mládeže.

Literatura

Použitá literatura:

MAREŠOVÁ, Alena a kol. *Analýza kriminality v roce 2009 a v předchozím dvacetiletém období* [online]. Praha: Institut pro kriminologii a sociální prevenci, 2010 [cit. 2012-07-07]. ISBN 978-80-7338-107-3. Dostupné z: <http://lpxp.sweb.cz/382.pdf>

MATOUŠEK, Oldřich a MATOUŠKOVÁ, Andrea. *Mládež a delikvence: možné příčiny, struktura, programy prevence kriminality mládeže*. Vyd. 3., aktualiz. Praha: Portál, 2011. 336 s. ISBN 978-80-7367-825-8.

NOVOTNÝ, Oto a ZAPLETAL, Josef kol. *Kriminologie*. 2., přeprac. vyd. Praha: ASPI, 2004. 451 s. ISBN 80-7357-026-2.

Zákon č. 218/2003 Sb., o soudnictví ve věcech mládeže ve znění zákona č. 41/2009 Sb. [online]. [citováno 2012-01-25]. Dostupné z: <http://www.pracepropravniky.cz/zakony/zakon-o-soudnictvi-ve-vecech-mladeze>

ZOUBKOVÁ, Ivana et al. *Kriminologický slovník*. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, 2011. 251 s. ISBN 978-80-7380-312-4.

Doporučená literatura a další zdroje:

ČERNÍKOVÁ, Vratislava a kol. *Prekriminalita dětí a kriminalita mladistvých, kterým byla uložena ochranná opatření: (trestně právní, sociálně psychologické, pedagogické a léčebné aspekty)*. Vyd. 1. Praha: Policejní akademie České republiky, 2002. 148 s.

CHROMÝ, Jakub. *Kriminalita páchaná na mládeži: aktuální jevy a nová právní úprava v České republice*. Praha: Linde, 2010. 239 s. ISBN 978-80-7201-825-3.

KOUKOLÍK, František a DRTILOVÁ, Jana. *Život s deprivanty. I, Zlo na každý den*. 1. vyd. Praha: Galén, ©2001. 390 s. Makropulos. Velká řada. ISBN 80-7262-088-6.

MAREŠOVÁ, Alena a kol. *Analýza trendů kriminality v roce 2010* [online]. Praha: Institut pro kriminologii a sociální prevenci, 2011 [cit. 2012-07-07]. ISBN 978-80-7338-117-2. Dostupné z: <http://lpxp.sweb.cz/392.pdf>

MINISTERSTVO ŠKOLSTVÍ, MLÁDEŽE A TĚLOVÝCHOVY (2012). Metodické doporučení k primární prevenci rizikového chování u dětí a mládeže. Praha: Min. školství, mládeže a tělovýchovy ČR. [online]. [citováno 2012-01-25]. Dostupné z: <http://www.msmt.cz/socialni-programy/dokumenty-13>

MINISTERSTVO ŠKOLSTVÍ, MLÁDEŽE A TĚLOVÝCHOVY. Strategie prevence rizikových projevů chování u dětí a mládeže v působnosti resortu školství, mládeže a tělovýchovy na období 2009 – 2012. Praha: Min. školství, mládeže a tělovýchovy ČR, 2009. [online]. [citováno 2011-07-15]. Dostupné z: <http://www.msmt.cz/socialni-programy/dokumenty-13>

VEČERKA, Kazimír a kol. *Prevence kriminality v teorii a praxi*. Praha: Themis, 1997. 159 s. ISBN 80-85821-48-6.

Zákon č. 40/2009 Sb., trestní zákoník, ve znění pozdějších předpisů. [online]. [citováno 2012-01-25]. Dostupné z: <http://www.pracepropravniky.cz/zakony/trestni-zakonik-uplne-zneni>

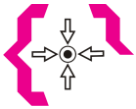
Institut pro kriminologii a sociální prevenci: <http://www.ok.cz/iksp/>

Ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy: <http://www.msmt.cz/>

Ministerstvo vnitra ČR: <http://www.mvcr.cz/>

Policie ČR: <http://www.policie.cz/>

9 ZÁKLADNÍ DRUHY KRIMINALITY

Cíle

V posledním tematickém bloku budou charakterizovány základní druhy kriminality - majetková, násilná, mravnostní, hospodářská kriminalita, organizovaný zločin, návykové látky a kriminalita.

Cílem bloku je završení předmětu Úvod do kriminologie, který již předpokládá orientaci v problematice a terminologii kriminologie a kriminality.

Časová náročnost

2 hodiny

Pojmy k zapamatování

- kriminalita obecná
- kriminalita násilná
- agresivita
- agrese
- zločiny z nenávisti
- rasově motivovaná kriminalita
- divácké násilí
- fotbalové chuligánství
- šikana
- mobbing
- bossing
- stalking
- kyberšikana
- domácí násilí
- institut vykázaní
- kriminalita mravnostní
- kuplířství
- prostituce
- kriminalita majetková
- kriminalita z nouze
- kriminalita z blahobytu
- kriminalita hospodářská
- kriminalita bílých límečků
- kriminalita modrých límečků

- kriminalita kybernetická
- drogová kriminalita
- kriminalita opatřovací (sekundární)
- organizovaná kriminalita
- racketeering

9.1 Násilná kriminalita

Kriminalita obecná – kriminologický pojem, v němž je zahrnována kriminalita majetková, kriminalita násilná, kriminalita mravnostní (uvedenou kategorizaci používá statistika policejní).

Dále je rozlišována kriminalita hospodářská, organizovaná; pozornost je věnována také specifickým druhům kriminality: kriminalita mládeže a kriminalita páchaná na mládeži, kriminalita žen, cizinců, menšin, drogová kriminalita, kriminalita recidivistů atd. V následující části budou stručně představeny vybrané druhy kriminality především s ohledem na vymezení základních pojmů užívaných v této oblasti. Podrobnější popis najde čtenář v publikacích Kuchta, Válková, 2005; Novotný, Zapletal, 2004; Zoubková, Moulisová, 2004 a další.

Kriminalita násilná je součástí kriminality obecné. V kriminologii se v souvislosti s pojmem násilí hovoří o pojmu agresivita (agrese, násilí).

Pojem násilná kriminalita je pojem **kriminologický nikoli právní**. Trestní právo pojem násilná kriminalita neužívá a neuvádí násilné trestné činy jako ucelenou skupinu (najdeme je pod více hlavami trestního zákoníku, např. trestné činy proti životu, proti zdraví, proti rodině a dětem a další).

Kriminologický pojem má dvě pojetí:

1. užší je nejobvyklejší, zahrnuje **úmyslné užití fyzického násilí** (resp. pohrůžky násilím) vůči jiné osobě – vražda, úmyslné ublížení na zdraví, loupež;
2. širší zahrnuje i **násilí psychické** (resp. verbální), ale i **násilí proti věci**.

Společným znakem násilné kriminality je agresivita, agrese (násilí):

- **agresivita** – tendence reagovat útočným způsobem,
- **agrese** – konkrétní projev agresivity jako tendence, někdy se volně zaměňuje s pojmem násilí. Cílem je ublížit (úmyslné ublížení na zdraví, šikánování, domácí násilí, týrání lidí ale i zvířat), v případně autoagrese ublížit sám sobě. Násilí může směřovat i proti věci (vandalismus), ale jako násilí je často posuzována i hrozba užití násilí (vydírání). Nejzávažnějším projevem násilí směřujícího proti jinému člověku je vražda a proti vlastní osobě sebevražda.

Kriminalitu násilnou registruje statistika policejní, **podíl na obecné kriminalitě je do 10%**.

Aktuálním předmětem zájmu kriminologie jsou specifické formy násilného jednání: zločiny z nenávisti, divácké násilí, domácí násilí, šikana, stalking (Zoubková, 2011):

Zločiny z nenávisti – trestná činnost obvykle násilného charakteru motivovaná předpojatostí, předsudky až nenávistí vůči určité vymezené skupině (etnikum, sexuální orientace, handicapované osoby apod.). Kriminalita motivovaná nenávistí vůči určité rase se označuje jako **rasově motivovaná kriminalita**.

Divácké násilí – v posledních desetiletích je středem mediálního, politického i vědeckého zájmu. Objevuje se v souvislosti se sportem, s kulturními programy (rockové koncerty) apod. Většina negativních jevů souvisejících s diváckým násilím se týká fotbalu, tzv. **fotbalové chuligánství**.

Šikana – zlomyslné týrání, obtěžování, sužování, pronásledování. Je to podoba agresivity formou verbální, fyzické nebo psychické agrese, krádeží, ničení věcí, pronásledování. Šikanování na pracovišti označujeme jako **mobbing** (mezi spolupracovníky), nebo **bossing** (vedoucí vůči podřízeným). Mezi šikanu spadá i patologické pronásledování formou slídění (**stalking**). S rozvojem komunikačních technologií se setkáváme s šikanou, která využívá elektronické prostředky, tzv. **kyberšikanou** (využívá mobilní telefony, služby internetu).

Domácí násilí – v širším pojetí zahrnuje všechny druhy fyzického, sexuálního a psychického násilí vyskytujícího se v rodinných a partnerských vztazích, páchané v jejich soukromí, utajované před okolím. Domácí násilí má 4 základní znaky:

1. privátní prostředí,
2. opakovanost a dlouhodobost,
3. eskalace násilí,
4. Jasně rozdělení rolí.

V praxi převažují případy domácího násilí páchaného muži na ženách - partnerech. Obětí domácího násilí však mohou být i muži, děti, senioři. Následky domácího násilí mohou být od modřin a zhmožděnin, přes psychické poruchy až po způsobení smrti oběti. Projevy domácího násilí byly trestním právem nejčastěji postihovány jako ublížení na zdraví, vydírání, omezování osobní svobody, nově jako skutková podstata trestného činu týrání osoby žijící ve společném obydlí. Průlomové je nové oprávnění Policie ČR (od roku 2008) vykázat pachatele domácího násilí ze společného obydlí a zákaz vstupu do něj – **institut vykázání**.

9.2 Mravnostní kriminalita

Kriminalita mravnostní je součástí kriminality obecné. Trestní právo pojem mravnostní kriminalita nepoužívá.

V kriminologickém pojmu jsou zahrnuty dva okruhy kriminálního jednání:

1. **kriminalita sexuální** (ukájení pohlavního pudu ve společensky netolerované formě; především proti vůli jiné osoby nebo nerespektování trestním právem stanoveného počátečního věku pro sexuální chování - především znásilnění, pohlavní zneužívání);

2. **kriminalita spjatá s prostitucí** (prostituce je spojována s kuplířstvím a obchodováním s lidmi, doprovázena je kriminalitou násilnou a majetkovou, často páchána organizovanou formou).

Kuplířství je organizované poskytování sexuálních služeb za úplatu, přičemž organizátor (kuplíř) z těchto sexuálních služeb kořistí a inkasuje z úplaty podstatnou část. **Na rozdíl od prostituce je kuplířství dle trestního zákoníku ČR trestným činem**, který se vztahuje i na případy, kdy kuplíř k provozování sexuálních služeb někoho svede, zjedná, zláká atd.

Kriminalitu mravnostní registruje statistika policejní, na kriminalitě obecné se podílí nejmenším podílem (přibližně **0,5-0,7%** z celkové kriminality).

Předpokládána je **vysoká latence**, především u pohlavního zneužívání.

Výrazné zastoupení má sociální prevence kriminality a **viktimologická prevence kriminality**.

9.3 Majetková kriminalita

Kriminalita majetková je součástí kriminality obecné. Jednání spočívá v útoku proti cizímu majetku fyzických, právnických osob.

Kriminologický pojem má tři pojetí:

1. **získání majetku** – zejména krádež, podvod a zpronevěra;
2. **poškození majetku** - zejména poškozování cizí věci;
3. **využití trestné činnosti jiného** – zejména podílnictví.

Registrovaná majetková kriminalita je tradičně **nejpočetnější** ze všech druhů kriminality jak v absolutních číslech, tak v podílu na celkové kriminalitě (více než 60%).

Nejčastěji jsou registrovány **krádeže prosté a krádeže vloupáním**.

Objasněnost je tradičně **nízká** (nepřesahuje 1/5).

Na majetkové kriminalitě se podílí až **polovina recidivistů** a podíl **mladých pachatelů** je vyšší než u jiných druhů kriminality.

Základem prevence majetkové kriminality je **situační prevence** kriminality.

Majetková kriminalita byla spojována především s chudobou a bídou (**kriminalita z nouze**), avšak hospodářský vzestup a růst životní úrovně v západní civilizaci ve druhé polovině 20. století stagnaci majetkové kriminality nepotvrdil. Naopak se potvrzuje, že rozpor mezi majetkovými nároky a reálnými možnostmi otevírá další prostor pro kriminalitu, která je interpretována jako **kriminalita z blahobytu** (Zoubková, 2011).

9.4 Hospodářská kriminalita

Kriminalitu hospodářskou lze obecně charakterizovat jako protiprávní ekonomické jednání, kterým byl dosažen neoprávněný finanční nebo jiný prospěch na úkor jiného konkrétního ekonomického růstu (stát, obchodní společnost, fond, fyzická osoba, apod.). Toto jednání je realizováno v ekonomickém prostředí s využitím ekonomických nástrojů.

Charakteristické znaky:

- poškozuje široký okruh osob,
- ohrožuje sociální a ekonomickou stabilitu státu,
- způsobuje řádově vysoké škody,
- přesahuje často území jednoho státu,
- má vysokou latenci.

Kriminalita bílých límečků – pojem uvedl **E. Sutherland** v roce 1940. V původním pojetí šlo o porušování práva osobami z vyšších sociálních vrstev v rámci jejich profesionálních aktivit. Protikladem kriminality bílých límečků byla **kriminalita modrých límečků**, která se týkala běžné obecné kriminality, kterou páchaly osoby z nižších sociálně-ekonomických tříd. Dnes je kriminalita bílých límečků chápána především jako kriminalita hospodářská páchaná při výkonu profese představitelem legálního podnikání (Zoubková, 2011).

Kriminalita kybernetická – rozvíjí se v souvislosti s rozvojem informačních a telekomunikačních technologií. Někdy se nesprávně používá jako synonymum pojmu kriminalita počítačová (počítače a jejich vybavení tvoří prostředek používaný ke kriminálním útokům nebo předmět těchto útoků).

Úmluva Rady Evropy o kybernetické kriminalitě (Budapešť 23. listopad 2001) definici kybernetické kriminality neobsahuje, zavazuje však členské státy ke kriminalizaci jednání, které dělí do 4 skupin:

1. činy proti důvěryhodnosti, integritě a dostupnosti počítačových dat a systémů;
2. činy související s počítači;
3. činy související s obsahem;
4. činy související s porušením autorského práva.

9.5 Drogová kriminalita

Drogová kriminalita – zahrnuje činy, jejichž cílem je:

1. nabídka drogy (nedovolená výroba a držení omamných a psychotropních látek a jedů);
2. poptávka po droze (šíření toxikomanie);
3. činy spáchané pod vlivem nealkoholové drogy (násilná, mravnostní trestná činnost, trestná činnost v dopravě);
4. činy zaměřené na získání drogy v souvislosti se závislostí, tzv. **kriminalita opatřovací** nebo **sekundární** (majetková, násilná).

V legislativě jednotlivých zemí se objevují **tři hlavní přístupy** ke kontrole zneužívání drog:

1. I. zcela prohibicionistický přístup (usiluje o absolutní represi všech aspektů zneužívání drog);
2. částečně prohibicionistický přístup (kombinuje sankce a léčení drogově závislých se striktní represí produkce drog a obchodu s nimi);
3. pragmatiký přístup (spojuje represi vůči zločinům spojeným s drogami s přísně medicínským pohledem na závislost).

V Evropě a Severní Americe převažuje částečně prohibicionistický přístup, v Asii a Africe (kromě Indie, Egypta a Saudské Arábie) zcela represivní legislativa, v Latinské Americe je tendence zvyšovat tresty za nezákonnou výrobu a obchod s drogami a podporovat léčení (Zoubková, 2011).

9.6 Organizovaná kriminalita

Organizovaná kriminalita je soustavná a plánovitá trestná činnost páchaná hierarchicky strukturovanou skupinou osob, mezi nimiž existuje dělba činností. Jejím primárním cílem je dosažení vysokého zisku.

Znakem rozvinutého organizovaného zločinu je oddělení a izolace vůdců organizací od výkonu trestné činnosti, internacionalizace činnosti, diverzifikace ziskových aktivit, monopolizace trhů a teritorií, legalizace příjmů z trestné činnosti, schopnost sebeobnovování organizace a infiltrace do oficiálních společenských struktur.

S organizovanou kriminalitou souvisí pojem **racketeering** (angl. racketeer - vyděrač), který označuje vybírání poplatků za „ochranu“, tedy v podstatě způsob vydírání podnikatelů, zejména drobných, ze strany zločineckých organizací a gangů (Zoubková, 2011).

Kontrolní otázky

1. Co označuje pojem obecná kriminalita?
2. Charakterizujte vybrané jevy násilné kriminality: zločiny z nenávisti, divácké násilí, šikana, domácí násilí.
3. Co označuje pojem mravnostní kriminalita a jaké okruhy kriminálního jednání zahrnuje?
4. Uveďte do kontextu (druh kriminality, charakteristika, příp. autor) kriminalita z nouze versus kriminalita z blahobytu; kriminalita bílých límečků versus kriminalita modrých límečků.
5. Jaký je vztah návykových látek a kriminality?

Úkoly pro samostudium:

1. Vyhledejte bližší informace o institutu vykázání. Doporučený zdroj: zákon č. 273/2008 Sb., o Policii České republiky, ve znění pozdějších předpisů; webové stránky Bílého kruhu bezpečí.
2. Vyhledejte a zpracujte stručný přehled o kriminalitě páchané na mládeži (včetně vymezení syndromu CAN). Doporučený zdroj: Novotný, Zapletal, 2004, s. 403-414.

Souhrn

Kapitola vymeziła základní druhy kriminality - majetkovou, násilnou, mravnostní, hospodářskou kriminalitu, organizovaný zločin, návykové látky a kriminalitu.

Literatura

Použitá literatura:

KUCHTA, Josef a VÁLKOVÁ, Helena a kol. *Základy kriminologie a trestní politiky*. Vyd. 1. Praha: C.H. Beck, 2005. 568 s. ISBN 80-7179-813-4.

NOVOTNÝ, Oto a ZAPLETAL, Josef kol. *Kriminologie*. 2., přeprac. vyd. Praha: ASPI, 2004. 451 s. ISBN 80-7357-026-2.

ZOUBKOVÁ, Ivana a MOULISOVÁ, Marcela. *Kriminologie a prevence kriminality*. Vyd. 1. Praha: Armex, 2004. 146 s. ISBN 80-86795-05-5.

ZOUBKOVÁ, Ivana et al. *Kriminologický slovník*. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, 2011. 251 s. ISBN 978-80-7380-312-4.

Zákon č. 273/2008 Sb., o Policii České republiky, ve znění pozdějších předpisů. [online]. [citováno 2012-01-25]. Dostupné z: <http://www.policie.cz/clanek/novy-zakon-o-policii-cr.aspx>

Doporučená literatura:

CHMELÍK, Jan a kol. *Mravnost, pornografie a mravnostní kriminalita*. Vyd. 1. Praha: Portál, 2003. 201 s., [4] s. obr. příl. ISBN 80-7178-739-6.

KOLÁŘ, Michal. *Nová cesta k léčbě šikany*. Vyd. 1. Praha: Portál, 2011. 332 s. ISBN 978-80-7367-871-5.

MOULISOVÁ, Marcela. *Kriminalita etnických menšin a cizinců*. Vyd. 1. Praha: Policejní akademie České republiky v Praze, 2010. 54 s. ISBN 978-80-7251-335-2.

NEŠPOR, Karel. *Návykové chování a závislost: současné poznatky a perspektivy léčby*. Vyd. 4., aktualiz. Praha: Portál, 2011. 173 s. ISBN 978-80-7367-908-8.

SCHEINOST, Miroslav a NETÍK, Karel. *Český organizovaný zločin v mezinárodním kontextu*. Vyd. 1. Praha: Institut pro kriminologii a sociální prevenci, 2010. 102 s. Studie. ISBN 978-80-7338-104-2.

ŠEVČÍK, Drahomír a kol. *Domácí násilí: kontext, dynamika a intervence*. Vyd. 1. Praha: Portál, 2011. 186 s. ISBN 978-80-7367-690-2.

Institut pro kriminologii a sociální prevenci: <http://www.ok.cz/iksp/>

Ministerstvo vnitra ČR: <http://www.mvcr.cz/>

Policie ČR: <http://www.policie.cz/>